

K výchozím příčinám dnešní krize a možným východiskům

Jaroslav Šulc

Před nějakým časem požádal autora následujících řádek moderátor jednoho z nezávislých médií poté, co se podíval na jeho *curriculum vitae*, zda by si nemohli na mikrofon pohovořit o „prehistorii“ dnešní, zdá se již celostní, krizi české společnosti, především však krizi sociálně ekonomické. Neboť autor byl svého času poměrně blízko u kořenů krize, respektive jejich faktických iniciátorů, a že bylo asi zajímavé si to vyslechnout.

ČÁST PRVNÍ – OKOUZLENÍ NEOLIBERALISMEM

Autor textu nepopírá, že se mu do toho vzpomínání „starého zbrojnoše“ dvakrát nechtělo, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Předně na vyvážené hodnocení celého vývoje za poslední cca čtyři dekády, tj. minimálně od poloviny 80. let, je přece jen ještě krátká doba. A pak při vědomí, že i při velké snaze o pokud možno nezaujatý přístup jsou takto pojaté vzpomínky jednotlivce vždy hodně subjektivní a nutně se budou lišit od vyjádření těch, kteří byli u dění třeba mnohem blíže, případně mají ne úplně všeobecně známé informace. A i tyto názory lidí, kteří „u toho byli“, se přitom mohou diametrálně lišit, viz třeba ne tak dávná tvrdá mediální polemika mezi posledním federálním premiérem Janem Stráským a ministrem, premiérem a nakonec i prezidentem Václavem Klausem ohledně skutečného pozadí privatizační horečky.

Přesto i s vědomím obou zmíněných fatálních rizik dal autor textu v asi dvouhodinovém rozhovoru pro SLOBODNÝ VYSÍLAČ BANSKÁ BYSTRICA k diskusi fakticky do éteru asi tak šest na sebe volně navazujících tezí (níže poté sesumírovaných a bez přeřikávání). Z nich je zřejmé, jak s odstupem vnímá subjektivní a objektivní faktory nejen předurčující a provázající celý proces československé sociálně ekonomické transformace z počátku 90. let, ale hlavně jeho dlouhodobé důsledky. Asi nebude většího sporu, že faktická podoba transformace se – v rozporu se původně proklamovanými oficiálními cíli – stala základem marasmu, ve kterém se dlouhodobě pohybuje – již jen česká (tu slovenskou nechejme stranou) ekonomika a společnost. Současně by taková analýza mohla naznačit východiska, *kudy by mohla vést z krize cesta ven*, o což bude učiněn troufalý pokus v poslední části. Ale popořádku:

Teze první – frustrace z vyčpělosti politické ekonomie socialismu

Autor skládal první zkoušku z předmětu *Politická ekonomie socialismu* na pražské Národohospodářské fakultě VŠE v létě 1968. Jako pomocná vědecká síla přidělená (k tehdy tento důležitý předmět přednášející) docentce Gabriele Olmové, se problematice musel věnovat nadmíru intenzivně. Celý semestr byl v jejím podání fakticky ve znamení revize dosavadních postulátů politické ekonomie socialismu. A to zhruba ve svěžím a kritickém duchu Pražského jara, prezentovaného v politické ekonomii (jakožto teoretické základně praktické hospodářské politiky) především tehdejším ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV akademikem Otou Šikem. Ale i dalšími „revizionisty“, aby bylo použito slovníku Poučení. Autor si vybavuje třeba Karla Koubu, Čestmíra Kožušníka, Ludka Urbana, ale i spoustu dalších, hodně zaměstnaných na tehdejší Výzkumném ústavu národohospodářského plánování, umístěného na Kampě.

Revize do té doby platných dogmat se nesla hlavně směrem k analýze možností většího průniku zbožně peněžních vztahů do tehdejšího ekonomického systému, a to daleko za rámec Rozsypalovy ekonomické reformy z druhé poloviny 50. let, načas zavádějící systém dlouhodobých normativů hmotné zainteresovanosti, inspirovaný batismem.

Pro úplnost: Kurt Rozsypal, podobně jako v té době dosluhující premiér Jozef Lenárt, případně klíčový náměstek na Státní plánovací komisi Vítězslav Vinklárek, či nastupující šéf Státní banky československé Svatopluk Potáč a spousta další vysoce postavených osob byli všichni

absolventy Baťovy školy práce, takže jim principy a podmínky fungování tržního mechanismu nemusel nikdo dlouze vysvětlovat, spíše naopak.

Ale tyto úvahy o revizi v té době existujícího hospodářského systému direktivně řízené ekonomiky (viz třeba Šikova kniha *Ekonomika, zájmy, politika* a ve druhém vydání s nadpisem již jen *Ekonomika a zájmy*) byly srpnovou okupací tvrdě smeteny (obvykle i s jejich nositeli). Nutno však přičíst k dobru tehdejšímu osazenstvu katedry politické ekonomie (brzy zastřešené pod Ústav marxismu – leninismu VŠE), že se nesnížilo k návratu k výuce již hodně vyvanulých pouček platných v 50. a v první polovině 60. let. Ale – aby měli přednášející vůbec co učit a neriskovali další vyhazovy (byť i tak také tuto katedru normalizační čistky neminuly) – šalamounsky se rozhodli přeložit z ruštiny učebnici Cagolova, používanou tehdy na ekonomické fakultě Moskevské státní univerzity. A tímto alibistickým krokem byli sice z obliga, ale lpění řady z nich na některých dogmatech typu, že „*nejpokrokovější a potenciálně nejefektivnější forma vlastnictví je vlastnictví státní (společenské)*“, mělo fatálně dlouhodobé důsledky, a to nejen na obsah výuky, diplomové či dizertační práce. Podle tohoto rigidně závazného výkladu měla každá jiná forma vlastnictví, než ta státní, přehršel (hodně zvýrazňovaných) negativ. Pravda, na milost bylo ještě vzato vlastnictví družstevní – jako „mladší a nedospělý“ bratříček toho státního (co jinak s JZD?) činil asi desetinu, když produkce v osobních hospodářstvích a soukromém sektoru přispívala k tvorbě národního důchodu asi jen z 3,1 % (vše rok 1986, data FSÚ za tehdejší ČSSR).

Což o to, toto tehdejší dogma o celkové racionalitě státního vlastnictví je v řadě případů udržitelné a nanejvýše funkční dodnes, za tím si autor textu i nadále stojí. Příkladem uveďme *státní vlastnictví kritické infrastruktury*, především energetických zdrojů (včetně zásobníků či rozvodných sítí), systému zásobování vodou včetně vlastnictví vodovodů a kanalizací, celého komplexu obranné bezpečnostní (včetně opravárenství) produkce, komunikační infrastruktury, finančního systému (měny, bankovníctví a pojišťovnictví), z valné části i vzdělávací soustavy, ale nejspíše i farmaceutické produkce, zdravotnické a sociální péče a dá se diskutovat i o dalších segmentech.

Na konci 50. let, kdy už socializace národního hospodářství v tehdejší ČSR již notně pokročila, a rýsovaly se první synergické efekty, se o tomto centrálně řízeném komplexu vyjádřil „otec“ francouzského ekonomického zázraku Jean Monet údajně v tom smyslu, že z českého integrovaného potenciálu národohospodářského komplexu začali mít na západě obavy. Především proto, že v direktivním modelu je možno v potřebném předstihu sladovat materiální (hmotnou) stránku rozvoje konkrétního průmyslového či dalšího oboru (zacílením investiční výstavby) třeba s dodávkami surovin, materiálů a energie hlavně s pracovní stránkou, tedy s regulací počtu uchazečů, resp. s posilováním příslušných oborových kapacit středního a vysokého školství. Tehdy prostřednictvím dnes nemyslitelných (direktivních) umístěnek do konkrétního státního podniku (ovšem spolu se zajištěním ubytování) pro daného absolventa.

Francie a další kapitalistické země tento nezbytný soulad hmotné a personální stránky nutný pro plynulý chod ekonomiky musely a dosud musejí řešit sice mnohem „demokratičtěji“, ale daleko dražěji a složitěji – především vyšší hladinou mezd v cílených preferovaných oborech (tedy za cenu inflačních tlaků). Mimochodem velmi podobný systém, jaký byl praktikován v Československu v 50. a 60. letech, byl s malou obměnou dlouhodobě praktikován v Číně, což sami Číňané považují za klíčový faktor jejich déle než půlstoletí trvající hospodářské expanze katapultující je na pozici současného globálního lídra v tvorbě HDP. Ale to předbíháme, když k výše naznačené metodě centrálního direktivního řízení se ještě ve světle posledních informací vrátíme.

Později – na startu privatizace – se ujalo pro firmy/instituce působící v těchto strategických oborech/odvětvích národního hospodářství označení společného jmenovatele, že jde o neprodejné *rodinné stříbro*.

Dobře to bylo teoreticky sice pojmenováno, ale dopadlo to jako obvykle. Přece nedávná kalamita s lékovou ochranou proti epidemii COVID-19 (a asi čtyřicet tisíc nad dlouhodobé poměry zemřelých lidí navíc jen v ČR), anebo současná pádivá inflace (znehodnocující vklady a posílající reálné mzdy v roce 2022 asi až o deset procent do záporu) jsou jen ukázkou důsledků a doklady rozchodu rozumných představ a drsné reality.

Nicméně jak tehdejší hospodářský vývoj v 70. a 80. letech na konkrétních statistických datech nemilosrdně ukazoval, systémové efekty extrémně plošně rozprostřeného státního vlastnictví (i ve srovnání se sousedními zeměmi RVHP) i tam, kde to evidentně nebylo nutné, se rychle vyčerpávaly a systémově vedly k částečnému zhroucení mantry klíčového „*zákona socialistické rozšířené reprodukce*“ jakožto osy celého konceptu tehdejšího politické ekonomie (byť i reálného) socialismu.

Dříve obvyklé zhruba pětiprocentní a vyšší roční přírůstky reálně vytvářeného národního důchodu se stávaly stále vzdálenější minulostí. Před námi, kdo v 70. a 80. letech pracovali na centrálních ekonomických úřadech, akademických pracovištích či za ekonomickými katedrami – když už to nešlo věcně *vyřešit*, tak stál alespoň olbřímí úkol to nějak *šetrně sdělovat stále nedůvěřivějším studentům* a koneckonců celé veřejnosti. Když jsme na SPK počátkem 80. let (hlavně kvůli výpadkům dodávek sibiřské ropy – situace se po 40 letech, byť ze zcela jiných důvodů, zase opakuje) hrozil byť i jen velice mírný, reálně asi půlprocentní pokles vytvořeného *čistého/netto národního důchodu*. A tomu nebylo možno zabránit. Proto se snadno změnila metodika jeho výpočtu. A to fintou s přidáním cca 60 miliardové sumy ročních odpisů k objemu zisků a mezd, kdy se touto v jádru účetní operací účelově *netto* změnil na *národní důchod brutto* (a znaménko úbytku *minus* se ihned překlápilo do byť jen minimálního *plusu* = přírůstku). Zákon o „socialistické rozšířené reprodukci“ jakožto osy celého konceptu tehdejší politické ekonomie a propagandy o přednostech socialismu tak byl touto *potěmkíádou* snadno zachráněn a nebylo nutné poslat vysokoškolská skripta a celou propagandu do stoupy. Nebo výpadky oproti plánu v tvorbě zdrojů národního důchodu se dalo velmi skrytě kompenzovat odčerpáváním dobře zakamuflovaných plánových rezerv ve snaze neriskovat i u nás hrozbu poklesu životní úrovně, či důsledky nasávání zahraničních půjček. Na rozdíl třeba od Polska, Maďarska apod., které se s touto sebevražednou hospodářskou politikou asi od poloviny 80. let již moc nepárali (když s další pomocí ze Sovětského svazu už nebylo možné v té době počítat, sám měl málo).

A tak nejpozději zhruba v polovině 80. let bylo již řadě informovanějších lidí celkem zřejmé, že ačkoliv dosavadní hospodářský model „mele z posledního“, tak všechny nesmělé pokusy o jeho vylepšení v rámci možného už u nás (ne tak třeba v Maďarsku) byly prováděny jen naoko. Trauma a poučení ze smutného konce většiny československých ekonomických reformátorů z 60. let byly u jejich nástupců i po dvou dekádách natolik varující, že i jen náznaky možných zásadnějších úprav systému byly raději opatrně strkány hluboko do šuplíku; více se o nich mudrovalo, než že by se snad realizovaly. Někteří byli odvažnější, když obrazně a mnozí docela nahlas mluvili o marnosti *podávat chromému koni dopingové injekce – šampion už z něj nikdy nebude...*

Není proto divu, že oč méně byly kritické jevy v reálné ekonomice, stavu životního prostředí atd. prezentovány *veřejně*, tím přesněji byly *vnitřními kanály* informovány vrcholové orgány. Tehdejší vedoucí garnitura, tj. členové federální vlády a předsednictva ÚV KSČ, dostávala komplexní informace o stavu věcí v nezkrácené podobě pravidelně každého čtvrt roku (v režimu PŘÍSNĚ TAJNÉ) pod docela formálním nadpisem *Zpráva o vývoji národního hospodářství a plnění úkolů státního plánu a vybraných ekonomických problémech*). Ale krizové příznaky již nebylo možné utajovat a není divu, že obecně narůstala *frustrace*, a to jak mezi odborníky z praxe, tak těch působících na teoretické frontě. Rozpor mezi scholastickou teorií a reálnou praxí socialismu byl těm vnímavějším stále zjevnější a těm prozíravějším navíc bylo zřejmé, že odkládání razantnějšího řešení tohoto stále zjevnějšího rozporu vytváří nebezpečnou časovanou bombu. Představa, že nikdy nevybuchne, byla až dětinsky naivní.

Teze druhá – hledání lepšího teoretického zázemí

Možná východiska se dlouhodobě diskutovala mezi jednotlivci i na řadě pracovišť. Hledala se nová teoretická řešení, která by poskytla mnohem efektivnější základnu hospodářské praxi. Pozoruhodný impuls přitom dorazil i do ČSSR z pobřežněvovského SSSR, odkud přitom o zhruba půldruhé dekady dříve, koncem 60. let, přišly přesně opačně směřované – československou ekonomickou reformu rdousící – závazné direktivy. A nejen direktivy. Dobře to vystihuje tehdejší kvízová anekdota po nalezení „*hlavního rozdílu mezi reformami Pražského jara a gorbačovskou perestrojkou?*“. Se správnou odpovědí „...*asi tak půldruhé až dvě dekady*“.

Je docela příznačná reakce na tento doma rozšířený bonmot, který dal neuváženě k lepšímu na nějakém semináři v SSSR na otázku z pléna, „...*co soudí o ekonomických reformách probíhajících v SSSR?*“, tehdejší první náměstek místopředsedy vlády a předsedy Státní plánovací komise Václav

Věrtelář v srpnu 1989 (!). Jeho vtípek – holá to pravda – však tehdy natolik vyděšené sovětské gorbačovce pobouřil, že obratem intervenovali v Praze a V. Věrtelář byl ze své funkce ihned po návratu do republiky odvolán. Jeho obratem jmenovaný nástupce, do té doby ředitel odboru státního rozpočtu na Federálním ministerstvu financí Milan Jurčeka, při jeho znalostech mohl tušit, že vydrží na náměstkovském postu jen pár měsíců, než i jeho smete nová kádrová vlna, tentokrát polistopadová.

Málo platné, s rizikem špatné paměti autor textu i s odstupem doby soudí, že jistá naděje na obnovu dynamismu a udržení se v soutěži s velmi ofenzivní, sociálně ekonomicky nastavenou ekonomikou tehdejšího Západu (v klimatu rozbíhající se globalizace a přechodu ke čtvrté průmyslové revoluci) tu nejspíše – ovšem po splnění jistých předpokladů – nepochybně existovala. I díky tomu, že po většinu 80. let byla naděje na změnu hledána hlavně ve dvou směrech, jejichž váha se však časem dramaticky proměnila.

Zprvu převažovala opatrná snaha – ve snaze nejít do otevřeného střetu s konzervativním křídlem v budově nad „Husákovým tichem“, tedy především s některými vysoce postavenými tajemníky či členy předsednictva ÚV KSČ, ale zdaleka ne se všemi (což platí i pro aparát ÚV KSČ, především jeho Sociálně ekonomického oddělení vedené Zbyňkem Sojákem) – *dál hledat nějaký prostor ke „zdokonalení“ systému řízení a plánování*. Tedy i nadále v podobě různě odvážných dílčích reformních kroků, ovšem nic neměnicích na základních principech fungování centrálně řízené ekonomiky (reformní návrhy obou Matějků – „velkého Milana“ i „malého Jaroslava“). Nutně i dál s těžištěm *ve státní formě vlastnictví*.

Poslední variantou těchto snah byl do té doby přísně interní text *nové podoby systému řízení*, připravovaný pro chystaný dubnový (1990) sjezd KSČ, ovšem uveřejněný již těsně po událostech na Národní třídě v Rudém právu (někdy 21. nebo 22. listopadu 1989). Ale v klimatu rozbíhajícího se státního převratu mu už prakticky nikdo nevěnoval pozornost, vyděsil svým konvergenčním a symbiotickým obsahem „plán – trh“ jen pár – v té době již zcela neškodných – normalizačních aparátníků.

Pro ty, kterým je tehdejší, fakticky čtyři dekády trvajícím systémem centrálního řízení obsahově již hodně vzdálený, připomeňme, že se opíral o čtyři pilíře, resp. předpoklady:

1. Po několika etapách znárodnění drtivé většiny ekonomických (a dalších, i neekonomických) subjektů, odstartované ještě ve 40. letech, vedlo do stavu *společenského vlastnictví většiny výrobních prostředků* – viz struktura tvorby národního důchodu uvedená výše. Regulace chování firem ve státním vlastnictví byla jasně osou centrálního plánovitého řízení, a to zcela analogickými formami a metodami, jakými jsou řízeny obdobně velké subjekty co do obratu (koncerny) v tržní ekonomice. K této podobě řízení (opět nejen hospodářských subjektů, ale i další infrastruktury typu nemocnic, škol, výzkumu apod.), vždy jen iterativně sledující pohyby tržních sil, bylo nutno vytvořit odpovídající strukturu institucí řízených centrálně. Jejich fungování bylo systematicky koordinováno prostřednictvím velmi komplexního, věcně i finančně provázaného *státního (národohospodářského) plánu*, vytvářejícího – přes centrální plánovací orgán – i věcné/materiální a personální předpoklady jeho naplňování (včetně systému bonifikací za jeho překračování a sankcí při neplnění).

2. Náhrada krajně omezené funkce trhu (subjektivně i objektivně), mimo jiné v situaci dlouhodobého embarga ze strany kapitalistických států, spočívala (ze střednědobého hlediska) v plnění příkazů tzv. *Hlavních směrů sociálně ekonomického rozvoje*. Podoba příkazů=direktiv se obšírně diskutovala ve zhruba pětileté periodě na řádných sjezdech komunistické strany (a od 60. let v určitém rámci koordinovaných též v rámci zemí tehdejší Rady vzájemné hospodářské pomoci), a následně byla transformována do podoby pětiletých (střednědobých) a ročních (operativních = prováděcích) státních plánů. Jejich cílovou funkcí bylo vytváření materiální základny pro uspokojování celospolečenských potřeb, kdy zisková motivace, známá z tržní ekonomiky, byla druhotná. Z tohoto důvodu byla pro systém příznačná vysoká míra přerozdělování, dotací či subvencí, mimo jiné v podobě záporné daně z obratu u většiny potravin, či v dotovaném nájemním bydlení, dopravě apod.

3. Dřívější roli vzájemně si konkurujících tržních subjektů plně převzal systém tzv. *vedoucí úlohy KSČ*, a to v celé vertikále od základních organizací na závodech a družstvech přes okresní a krajské výbory až po centrum s Ústředním výborem KSČ, resp. jeho orgány (plenární schůze a sjezdy). Řízení

ekonomiky tudíž probíhalo po dvou paralelních liniích – jak strukturou *hospodářského řízení* (prostřednictvím ministerstev přes střední článek řízení až po konečné výkonné hospodářské subjekty), tak po linii politické = stranické, fakticky co do struktury kopírující strukturu řízení hospodářského. Již tato dualita – s nejasným vymezením pravomocí a odpovědností – byla geneticky zdrojem řady distorzí a konfliktů. Nebylo jasné, kdo je ve fabrice ten hlavní – zda ředitel, či předseda ZO KSČ.

4. K zajištění co nejlepší funkčnosti systému bylo vzdělávacím systémem a přísným kádrovým výběrem z celého spektra vzdělávacích institucí a organizací ročně připravováno cca 300 až 500 osob s příslušnou kvalifikací (pro odpovídající pozice na centrálních orgánech a v celé struktuře tehdejších krajských či okresních národních výborů). Podmínkou bylo jeho dobré osvojení a schopnost se s ním identifikovat, resp. v daném rámci ho i kultivovat, přičemž nebylo výjimkou – spíše pravidlem – že člověk zařazený do tzv. *kádrové nomenklatury* osciloval mezi strukturou hospodářskou a politickou.

Uskutečnit jakoukoliv podobu zásadnější reformy tudíž předpokládalo reformovat funkčnost všech čtyř pilířů. To bylo zadání natolik náročné, že se ho – přes řadu pokusů počínaje padesátými lety – nepodařilo nikdy před listopadem '89 uskutečnit.

Protože autor této stati měl možnost se poměrně velmi zblízka podílet na práci tehdejší REV (Rady ekonomického výzkumu, řízené fakticky jejím sekretářem doc. Jaromírem Kolářem), pokrývající celé spektrum jak akademického výzkumu (Ekonomického i Prognostického ústavu ČSAV), tak výzkumných ústavů a pracovišť jednotlivých rezortů (vybavuje si především Výzkumný ústav technického a investičního rozvoje i „rodný“ Ústřední ústav národohospodářského výzkumu apod.), tak z vlastní zkušenosti ví, jaké množství expertů v nich přemýšlelo nad změnou paradigmatu, hledající východisko k obnovení růstu prosperity tohoto státu právě cestou reformem.

V zásadě šlo o nalezení tak silné motivace k ekonomicky nanejvýš racionálnímu chování subjektů, které by se vyrovnalo – a předčilo – klasickou (kladnou i zápornou) motivaci vyvíjenou tlakem trhu na ekonomické subjekty fungující v plně tržním prostředí (byť pojem *plně tržní prostředí* je oblíbený mýtus *ekonomů – teoretiků*, kteří netuší, jak vypadá „tržní“ praxe). Kde bylo všem zřejmé, že pokud nebude mít konkrétní firma (a její vlastníci/akcionáři) schopnost v praxi uskutečňovat dostatečně efektivní podnikatelský záměr (produkcující uspokojivě vysokou míru návratnosti investic aspoň ve střednědobém časovém horizontu), pak bude trhem – to znamená lépe se orientující konkurencí – nemilosrdně a nekompromisně smetena. A to se všemi důsledky – finančními i personálními.

Především tuto – negativní stránku, tj. *bezohlednou tvrdost diktátu trhu* nebylo možné v *netržních podmínkách socialismu* nijak nahradit. Přesvědčení, že to lze provést koordinovaným tlakem státních a stranických orgánů, tj. kladnou i zápornou motivací a apely na plnění závazných ukazatelů státního prováděcí plánu, se stále více ukazovalo jako naprostá a hned dvojí chiméra.

Největší konflikty se totiž skrytě odehrávaly nikoliv ve fázi, kdy už byly závazné ukazatele rozepsány na příslušné adresáty (a jen se při neplnění plánu hauzírovalo s uplatněním argumentů typu „neočekávaná změna vnitřních či vnějších podmínek“, či „jde o důsledky neschopnosti podniku čelit nejrůznějším objektivním příčinám“, fantazii se meze nekladly), ale dávno předtím. V době, kdy se handrkovalo o konkrétní výši ukazatele připravené k zapsání do plánu.

Míra rozporů mezi ambiciózními představami centra na straně jedné a minimálními představami podnikové sféry na straně druhé se při sumarizaci ve fázi ukončení prvního kola vyjednávání (návrhu první pracovní varianty) podoby státního plánu pohybovaly obvykle v řádu mnoha desítek procent, jen výjimečně méně. Tehdejší odborná literatura používala eufemismu chování v klimatu tzv. *měkkého rozpočtového omezení* – tedy chování, které tržní prostředí vůbec nezná. Ale které však bylo *de facto*, i když ne *de iure*, nepochybně jedním z hrobařů tehdejšího socialistického systému a ztráty důvěry běžného občana na jeho změnu k lepšímu.

Vedle pozadí podoby této obšírně objasňované – svou podstatou *reformní varianty* jak chování systému zefektivnit, prosadit intenzifikační faktory apod. – tu však byla stále více otevírána i druhá *varianta*, kterou lze nazvat *nereformní*, doslova *revoluční*. Aniž by to platilo – co do person či institucí – snad plošně, to jistě ne, tak asi nejdále se úvahy o *zcela jiné podobě hospodářského mechanismu* dostaly na ekonomických pracovištích Československé akademie věd. Již někdy od přelomu 70. a 80. let se začala pod vedením (dnes málo doceněného) Josefa Goldmanna formovat na EÚ ČSAV poměrně početná

skupina (tehdy mladých) ekonomů, zhruba třicátníků. Pokud mne paměť neklame, vzpomínám si hlavně na tandem Miroslava Tomse a Mojmíra Hájka, dále třeba Karla Dybu, Kamila a Stanislavu Janáčkovy, Tomáše Ježka, Stanislava Karase, Jana Klacka, Lívii Klausovou, Václava Klusoně, Josefa Kroihera, Lubomíra Mlčocha, Alenu Nešporovou, Vladimíra Rudlovčáka či Václava Kupku; trochu staršími v týmu byli statistikové Stanislav Samek, Růženka Vintrová či Vladimír Nachtigal (ty dva posledně jmenované autor kdysi dávno „střídal“ na referentské židli Odboru národohospodářských bilancí a finanční statistiky v rámci Federálního statistického úřadu).

Pozdější lídr a hlavní propagátor této silně *nereformní*, spíše *převratové varianty* – Václav Klaus (v pozadí s Dušanem Třískou) byl v té době (podobně jako Jan Stráský) ještě v aparátu Státní banky československé. Pro tento text je důležité, že lidé z této party na EÚ ČSAV pak pro své interní potřeby někdy v polovině 80. let přeložili do češtiny „bibli nesocialistické ekonomie“ od autorů P. A. Samuelsona a W. D. Nordhause – víc k tomu níže v následující tezi.

Nelze však opomenout ani jinou – a jak se později ukázalo, mnohem lépe než ta první se na nové, polistopadové poměry adaptující – partu kolem Waltra Komárka, soustředěnou v Kabinetu prognóz, později přejmenovaného na Prognostický ústav ČSAV. Za všechna jména aspoň dvě asi později nejznámější – Vladimíra Dlouhého a Jana Mládka. Autor si již není jistý „tamní příslušností“ u Miloše Zemana; vybavuje si ho spíše dlouhodobě v pozici šéfa týmu SPODYN zabírajícího se společenskými prognózami (pod hlavičkou tehdejšího Československého svazu tělesné výchovy), než snad na PgÚ ČSAV, ale nevyklučuje svůj omyl.

V hledání východisek z nefunkční teorie socialistické rozšířené reprodukce a dalších „zákonů“ a z nazrávající ekonomické stagnace především ve druhé polovině 80. let však nelze opominout ani nenápadnou, leč jako svorník fungující Vědeckotechnickou společnost (VTS), především její agilní pobočku fungující pod hlavičkou Státní banky československé. Ta (někdy od poloviny 80. let?) organizovala velice inspirativní *Semináře k makroekonomickému modelování*. Což nebylo nic menšího, než každý poslední čtvrtek v měsíci od půl čtvrté v malé zasedačce SBČS dobře řízenou výměnu názorů mezi na jedné straně referujícími (a následně dvěma koreferenty) k danému makroekonomickému tématu (třeba k inflaci, možnosti konvertibility Kčs, opoždování strukturálních změn apod.) a na straně druhé přítomným publikem (řádově v počtu několika málo desítek odborníků).

Složení tohoto pozoruhodného pléna bylo vcelku trvalé: převažovali v něm teoretičtí ekonomové (především z výše jmenovaných akademických pracovišť), doplňovaného o bývalé – při stranických prověrkách zkraje normalizace z KSČ většinou vyloučené či vyškrtuté – pedagogy jak z vysokých škol, tak lidí z oněch teorií a ekonomickým výzkumem se zabývajících pracovišť. A tu a tam docházeli i odborníci na úrovni středního managementu z decizní sféry. Což – jak mohu potvrdit z osobní zkušenosti – v jejich případě většinou znamenalo následné vysvětlování účasti na „příslušných místech“. Semináře totiž byly pod bedlivým dohledem prozíravé a dobře informované Státní bezpečnosti.

Jakkoliv byla témata seminářů odtažitá a na první pohled pro nezasvěcené až nudně akademická, jen málokdy se stalo, aby – především v diskuzi – se „omylem“ a vizionářsky nezaprousilo do praxe. Dodnes autor za velkou přednost tehdejších seminářů považuje možnost bezprostřední výměny názorů a poznatků mezi lidmi různých generací – a pro něj ojedinělou možnost pravidelně se vídávat s bývalými učiteli. Ti – pokud snad v disentu nepublikovali pod pseudonymy – zde nacházeli prostředí své další odborné seberealizace a místo faktické satisfakce.

Tyto několik let trvající pravidelné semináře však měly, jak se zakrátko ukázalo, ještě další podstatný efekt: jestliže se tenkrát na místě často do večera pravidelně prodiskutovaly „okrajově“ i mnohé klíčové otázky možné budoucí hospodářské politiky – jen mezi řádově desítkami přítomných, tak díky každoročně vydávanému sborníku referátů a koreferátů ze seminářů (s významnou organizační rolí Václava Klause) se spousta reformních myšlenek dostávala tímto způsobem k mnohem širšímu publiku. Po listopadu '89 proto nebyl důvod ztrácet zbytečně mnoho času ujasňováním si mnohdy až elementárních věcí, neboť většina „nových“ problémů již byla důkladně probrána v předstihu. Nicméně do hry o novou podobu hospodářského mechanismu mezi tím vstoupily další, mimořádně závažné faktory, ale tentokrát především zvnějšku. Ale to již byla „domácí reformní půda“ zkyprěna v dostatečně hloubce a šířce.

Proto lze z jistým zjednodušením říci, že docela významná část domácí teoretické scény – alespoň tu nejvíce reformně naladěnou část společenskovední, především ekonomické fronty, prezentované hlavně generací ekonomů narozenou ponejvíce ve 40. letech – se již pár let před listopadem '89 definitivně názorově rozešla s do té doby oficiálně prosazovanou politickoekonomickou doktrínou „gulášového socialismu“. Především pro její sterilitu, vyčpělost – a fakticky ztrátu historické perspektivnosti. A ta druhá část ekonomů, která – možná ze setrvačnosti, možná ze sentimentu – si snad ještě tu a tam dělala iluze o možnosti zásadní reformovatelnosti centrálně řízené ekonomiky, tu nepochybně dál existovala, ale fatálně se mýlila.

Dlužno a ve vsí účtě k většině z nich nutno říci, že se jich hodně nedostalo myšlenkově dál, než za horizont úvah vtělených třeba do Akčního programu KSČ z pozdního jara 1968. Řada těchto odborníků, již dvě dekády ne vlastní vinou vyobcována mimo aktivní ekonomické dění, byla často sdružena v disidentské Obrodě, když postupně ještě před listopadem '89 (a tím spíše urychleně po něm) ztrácela pozice a schopnost reálně ovlivňovat další vývoj. Ostatně autor této stati měl po listopadu '89 pověření s jejich zástupci jednat a mohl tak získat toto přesvědčení argumenty z první ruky. Jak praví ona lidová moudrost: *Nelze dvakrát vstoupit do stejné řeky.*

Šance osmašedesátníků na restart se tak stále více ukazovaly jako zcela minimální; jejich vize přechodně skončily na pásech tanků kdysi dávno, v srpnu 1968 a definitivně po listopadu '89. Výjimky i zde potvrzují pravidlo – autor má na mysli třeba budoucího ministra průmyslu ve vládě Miloše Zemana, „atomového dědka“, obdivuhodně invenčního Miroslava Grégra, ale i pár dalších, kteří už většinou s ohledem na věk již mezi námi nejsou. Bohužel.

Teze třetí – z bláta do louže

Na jednom ze zmíněných seminářů VTS-SBČS se diskutovalo – na základě ostré polemiky mezi Růženu Vintrovou a Václavem Klausem – principiální (ne)udržitelnost celého konceptu politické ekonomie socialismu coby umělého konstruktů poplatnému tehdejší převažující formě společenského vlastnictví výrobních prostředků. A to především v konfrontaci s obecnou ekonomickou teorií respektující dlouhodobou metamorfózu různých vlastnických forem a tržního prostředí. Bylo zřejmé, že valná část diskutujících již konvertovala od *teorie socialistické rozšířené reprodukce* k *teorii liberální sociálně tržní ekonomiky*, respektive k *neoliberalismu*. Nelze přehlédnout ani jisté okouzlení z možnosti formalizovat určitou, statisticky dobře podchytitelnou část ekonomické reality v podobě matematických rovnic a vůbec cestou exaktního, ekonometrického přístupu.

Ne, že by se snad pod teorií socialistické rozšířené reprodukce nedaly exaktní matematické přístupy vůbec vtěsnat – stačí se podívat na poválečné práce Poláka Michala Kaleckého, sovětského akademika V. S. Němčinova či N. P. Fedorenka; dobré zkušenosti byly i doma s rozvíjením metod input output (Leontievových) tabulek s pětiletým intervalem šetření mezioborových vztahů (napadají mne jména kolegů Vlastimila Gejdoše, Josefa Žáka, Vlasty Vaculíkové, Leo Vodáčka, Dany Marešové či Petra Kordy a dalších), ale i tato matematizace ekonomie se uchytila jen krajově, byť přínos mezioborové bilance k provázanosti hmotných i finanční makroekonomických vazeb je nesporný (a bohužel i dávno zapomenutý).

Nicméně platí – a jak už to tak ve vztahu „praxe – teorie“ ve *společenských vědách* obvykle bývá, že značná část teoretických pouček/zákonů je definována *jen pro jistý výsek společenské reality*, a tudíž platí nikoliv obecně, ale jen za určitých velmi striktních předpokladů či „jinak stejných podmínek“ (*ceteris paribus*). V opačném případě lze v praxi připustit odchylky od „ideálního“ stavu nějakého jevu či procesu. A v tom je ta potíž. Stejně jako třeba klasický Marxův kapitál, či některé Leninovy práce není možné mechanicky použít jako univerzální „kuchařku“ k řízení socialistické ekonomiky (Marx se ostatně socialismem/komunismem ve svých pracích přece vůbec nezabýval), tak ani tehdejší (či současné) vysokoškolské učebnice západní provenience se nemohou stát instrumentem pro dobré řízení firem/ekonomiky působících údajně v „*plně kompetitivním*“ tržním prostředí.

Jakkoliv se mohou stát věty napsané v předchozím odstavci zcela banální, autor má podezření (často v praxi bohužel ověřené), že tomu tak není a nebylo. Že fatální omyl mnoha výše jmenovaných výzkumníků (a autor nepochybuje, že v drtivé většině případů v „dobré víře“ a v důsledku absence osobních zkušeností z praktického hospodářského života) spočíval bohužel v obecně šířeném domnění,

že to, co se – na velkém stupni vědecké abstrakce a jen za splnění určitých předpokladů – píše v učených knihách typu Samuelson – Nordhaus, že samozřejmě nutně platí i v reálném byznysu. A když se k tomu připočte okouzlení *svobodomyšlnými* pracemi třeba Friedricha Hayeka či produkcí týmu Chicagské školy s jejich guru Miltonem Friedmanem, tak v konfrontacemi se sterilními učebnicemi politické ekonomie socialismu bylo neštěstí hotovo. Protože co bylo ústředním tématem a v 80. letech tak atraktivním heslem neoliberalismu? *No přece obnova „svobody podnikání“, to znamená vzepření se moci (všestranně se totalitně chovajícímu) státu!*

Na obranu znovu teorií oklamáných dlužno říci, že jedním z důvodů jejich pochopitelné názorové konverze „na druhé břeh“ byly také nesporné úspěchy tehdejších tržních ekonomik. Hvězda (západo)německého sociálně tržního modelu, podobně jako úspěšné praktiky skandinávského modelu socialismu, na východě pořád ještě dynamicky rostoucí Japonsko a především tehdy se z hlubin zaostalosti vynořující celé tlupy asijských tygrů (Singapur, Tchaj-wan, Jižní Korea, Hong-Kong atd.) již zářily na ekonomickém nebi velmi přitažlivým a inspirativním světlem.

Tak proč i v Československu s baťovskou podnikatelskou tradicí (oživenou po půl staletí v nedalekých družstevních Slušovicích) jejich příkladu rychlého vzestupu industriální moci, exportní výkonnosti a následně domácí životní úrovně nenásledovat? Zvláště v situaci, kdy se do fáze ekonomické a sociální stagnace nedostávalo jen tehdejší Československo, ale fakticky celý východní blok v čele se Sovětským svazem (*katastrofkou* již hodně zdecimovaným), takže bylo evidentní, že *něco tu hodně všeobecně nefunguje ani v teorii, tím méně v praxi.*

Vnější i vnitřní proudy a impulzy k rozsáhlým reformám se tak slévaly do jednoho proudu. Netoliko na tom. Přestože v té době – i při všech omezeních – nebyl problém se při troše snahy dostat k hlavním zahraničním ekonomickým žurnálům, autor této stati má pochybnosti, že by tu snad bylo – i v odborných kruzích – známo faktické pozadí a strategické cíle třeba tehdy velice módního *Washingtonského konsensu* s klíčovou rolí triumvirátu Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a Ministerstva financí USA. Cíle jednoznačně imperiální a svou podstatou neokoloniální a s ohledem na latentní krizi tamního systému i snadno identifikovatelné – jen by se muselo chtít je nejdříve nastudovat a pak mít odvahu „plavat proti proudu“.

Jenže toto děsivé riziko nejenže nebylo včas a do potřebné hloubky rozpoznáno (a řada „odborníků“ ho v této devastační poloze Washingtonský konsensus bohužel nevidí dosud, protože nebyli ochotni porozumět jeho ničivým dopadům z jeho aplikace třeba v jihovýchodní Asii), ale často jsme se stali svědky přímého opaku: Mnozí českoslovenští výzkumníci se již brzy měli stát vysoce postavenými „užitečnými idioty“ při nadšeném uvádění jeho velmi účelových postulátů do československé hospodářské praxe. Někteří mí přátelé mluví dokonce o možné metamorfóze u některých z nich, kteří si možná ani nemuseli všimnout svého překlopení se z pozice *subjektu transformace* do pozice *objektu transformace*. O celoplošném vtrhnutí neoliberálních dogmat na ekonomické fakulty vysokých škol a univerzit ani nemluvě; mnohde si jeho katastrofického potenciálu generovat globální krize včetně té největší – finanční a sociální z let 2007–2008 – asi dodnes ve všech souvislostech nevšimli. A že není všem dnům konec...

Teze čtvrtá – přechod teoretiků do praxe na ministerské posty

Autor stati není milovníkem konspiračních teorií, a tak je velmi skeptický vůči podezření, že by nová, personální polistopadová decizní sféra, hojně rekrutovaná z akademických pracovníků především výše jmenovaných pracovišť, snad byla systematicky korumpována při implementaci Washingtonského konsensu ze strany cizích zemí, které se i díky tomu nadlouho etablovaly v československém ekonomickém prostoru. Ne, že by to bylo možné absolutně a ve všech jednotlivých případech úplně vyloučit, ale snad se autorovi podařilo v předchozích odstavcích vyjádřit přesvědčení, že pohnutky jejich chování byly především jejich vnitřní a že pramenily hlavně ze zklamání z narůstající neúspěšnosti minulého uspořádání. Odtud jen krok ve snaze najít nový, mnohem lepší a jinde již úspěšně otestovaný hospodářský model, jakým byl třeba západoněmecký sociálně tržní kapitalismus či skandinávský socialismus.

To neznamená, že u těch nejctižádostivějších bývalých teoretiků nemusel fungovat i jiný algoritmus. Podobně jako je snem mnoha zarputilých vrcholových sportovců stát až na nejvyšším – zlatém –

stupínku olympijské „bedny“, tak u vědců je tímto vrcholem jejich ctižádosti laureátství Nobelovy ceny, v našem případě za ekonomii. Třeba za počin překlopení *centrálně řízené (netržní) socialistické ekonomiky* na platformu *ryze tržní ekonomiky* (ekonomiky bez přívlastků). Pamětníci zmíněných bankovních seminářů Vědeckotechnické společnosti v SBČS v 80. letech mu asi dají za pravdu, že hvězdné chvíle pro Václava Klause každoročně přicházely poté, co dostal prostor u mikrofonu k seznámení pléna s osobností a dílem právě vyznamenaného nobelisty, tiše doufaje, že někdy...

To nicméně neznamená, že by nadšení pro nové uspořádání československé ekonomiky bylo úplně plošné a zcela bezvýhradné. Autor záměrně nezmiňuje osoby žijící – bylo nám tehdy v listopadu '89 mezi čtyřicítkou a padesátkou, výjimečně více. Ale nevidí důvod nejmenovat aspoň dvě osoby, jejichž životní příběh jim dával dobrou zkušenostní bázi k odvážným – a hodně ojedinelým – stanoviskům nahony vzdáleným psaní a vysílání polistopadového mediálního mainstreamu či všeobecně přijímaným postulátům „tržního náboženství“. Byli to jak již výše jmenovaná Růžena Vintrová, tak bývalý kolega na pracovišti ČMKOS věnujícímu se makroekonomice Miloš Pick.

Ti oba velmi otevřeně varovali před falešností a zákeřností hojně šířené teze o „*státu jako nejhorším možném hospodáři*“. To aby bylo možno bez velkého odporu ve společnosti rychle anulovat smysl a obsah v té době ještě platného státní svátku 28. října jakožto „Dne znárodnění“ a tedy fakticky zrušit výsledek poválečného celospolečenského konsensu a utišit dlouholetý hlad po majetcích houfu restituentů. Přirozeně pro další etapu šlo tímto krokem o nenápadné otevření dvířek především pro chystanou privatizační vichřici, předčasnou liberalizaci (především zahraničního obchodu) a pokud možno i komplexní deregulaci. Tedy o jednoznačný útok na roli státu zejména co se týče jeho vlastnické pozice a z toho vyplývajících povinností – cenotvorby a regulace tržního prostředí. S tušeným cílem budoucího volného, minimálně regulovaného celosvětového pohybu zboží, kapitálu i lidí. Logicky: aby mohl kapitalismus žít a prosperovat, musel expandovat na nová odbytíště zhodnocující vložený kapitál. A prostor zemí bývalého socialistického bloku byl nečekaně po ruce, jen ho rychle ovládnout a předejít expanzi Číny (ta se v té době zaměřovala ještě více na Afriku a na získání kontroly nad jejím nerostným bohatstvím).

Nezůstalo však jen při realizaci těchto klíčových tří požadavků Washingtonského konsensu, protože k jejich plnému prosazení a uplatnění bylo nutné přijmout ještě řadu doprovodných, komplementárních rozhodnutí. Poté, co naši polistopadoví ekonomičtí ministři (k údivu tehdejších ekonomických vůdců dožívajícího SSSR) velmi iniciativně přispěli k destrukci Rady vzájemné hospodářské pomoci na jednání v Sofii, kdy se ruský premiér ještě před jednáním důvěrně zeptal našeho tehdejšího ministra financí, zda především jím prosazované faktické zpřetrhání dlouhodobých vazeb na SSSR (co se týče třeba dodávek energetických surovin, použití klouzavých průměrů při stanovení jejich cen v pětiletých intervalech, přechodem z konvertibilních rublů na světové ceny apod.), to má česká strana dobře spočítané, načež mu náš ministr blahosklonně odvětil, že toto je přece naše a ne ruská starost, bylo třeba řešit obrovitý problém *totální teritoriální reorientace našeho, hodně exportně profilovaného průmyslového potenciálu*.

V podmínkách doznávajícího klimatu země „za železnou oponou“ se záměrně vytvářenou špatnou pověstí co do kvality československé produkce nebylo dost dobře možné československé zboží vyvážet místo na tradiční východní a arabské trhy tentokrát na přeplněné trhy západních zemí jinak, než hluboko pod cenou. Proto polistopadoví hospodářští ministři – objektivně ve snaze zabránit kolapsu značné části průmyslu – se uchýlili k volbě údajně krátkodobě menšího zla. K dramatickému podhodnocení československé koruny (zhruba v kurzu, za který nabízeli devizy veksláci na Václavském náměstí). To byl jediný nástroj k udržení určité hladiny exportu nízkou lácí. Tato krátkodobě zvolená praxe však fakticky trvá (byť ve trochu zmírněné podobě) dodnes. Vynucený výprodej československého (zúženě českého) národního bohatství jen tímto exportním kanálem (vedle jiných) již musí vyjít tuto republiku celkově za ty tři dekády řádově až na biliony korun – nevratných ztrát.

Ostatně míru podhodnocení koruny (odborně úroveň ERDI) vidí každý český návštěvník sám již ve směnárně či při platbě v euro v zahraničí ať v supermarketu nebo v restauraci. Je to pak začarovaný kruh, kdy jeden faul na ekonomické zdraví v důsledku neuváženého naskočení na požadavky Washingtonského konsensu se stává chronickým zdrojem bolesti v jiné části organismu – třeba na srovnatelně nízké úrovni odměňování (za stejnou práci) v české filiálce ve srovnání s odměnami v mateřské firmě v zahraničí. V lepším případě polovic, ale i méně... a představa, že naši produkci

někdo z nových „spojenců“ dobrovolně a velkomyslně pustí na domácí, západní trhy, se rychle ukázala jako jedna z fatálních iluzí.

Je však třeba vidět, že toto vše a zejména počátkem 90. let hojně propagovaná doktrína potřeby vysoké konkurenceschopnosti státu houfně zaplavovalo veřejný prostor. Speciálně tato naposledy zmíněná doktrína totiž byla jen záměrně velmi jednostranně zobecněnou teorií konkurenceschopnosti firmy, založenou na principu minimalizace nákladů chodu firmy/státu, když přitom má přitom hluboké a staré teoretické zázemí. Pravicovní politici a asociálně myslící podnikatelé se vždy opírali o exaktně zformulovaný teoretický fundament (odvozený z klasické ekonomické teorie a o století později z postulátů Friedricha Hayeka), když ho následně – až v 80. letech minulého století – zcela účelově transformovali do podoby *thatcherismu* ve Velké Británii a především *reaganismu* v USA.

Zopakujme, že moderní neoliberální verze, rozvinuté na zakázku nadnárodních koncernů a finanční oligarchie v 80. letech, naroubovaná na staré ekonomické teorie (Adama Smitha apod.) byla přímo zjevním zejména pro zdejší českou ekonomickou obec. Neoliberalismus byl pro ně natolik inspirativní, natolik opojný, natolik nový, že až na malé výjimky mu na dlouhá desetiletí podlehl prakticky celá česká ekonomická teoretická fronta (čest nemnoha výjimkám). A při pohledu na reálné kroky současné pětikoaliční vlády je jasné, že se tohoto neoliberálního vyznání drží i ona. Bohužel není jediná – a podle toho dnešní svět vypadá.

Nelze navíc přehlédnout, že významným důvodem pořád ještě dominujícího neoliberalismu (přes jeho narůstající kritiku z řad odvážnějších expertů – za všechna jména jen Joseph Stiglitz a řadu katastrof, které neoliberalismus působí), byla jedinečná šance jeho prostřednictvím (a zmíněnou doktrínou konkurenceschopného státu) potlačit do té doby velmi silnou a zejména v západní Evropě systematicky prosazovanou doktrínu sociálního státu. Mimo jiné i jako kolektivní správnou reflexi na zdroje a příčiny II. světové války a na odhodlání nedopustit její recidivu, což se – až na epizodu války na Balkáně v 90. letech a nynější dění na Ukrajině – v zásadě dařilo i v podmínkách bipolárního světa. Tyto dvě doktríny, tj. *doktrína konkurenceschopnosti* a *doktrína sociálního státu*, jsou bezesporu konkurenčními a nemohly vedle sebe dlouho koexistovat.

Z dostupných statistických dat je možno dokonce bohužel dedukovat, že doktrína konkurenceschopnosti byla v posledních desetiletích aplikována nejen plošně (v běžném slova smyslu), ale zejména tam, kde jejich protagonistům (a spřízněným subjektům) nabízela maximální efekty = maximální výnosy. To znamená zejména v těch zemích, kde byl dobře rozvinutý nejen ekonomický, ale především dobře fungující legální finanční sektor. Značná část finančních služeb – zejména moderní, velmi sofistikované a výkonné služby investičního bankovníctví – se tak postupně odpoutaly od reálné ekonomiky a začaly si „žít vlastním životem“ – a houfně produkovat jednu „bublínu“ za druhou. S katastrofálními dopady při jejich prasknutí – pokud snad protagonisté dobře nezvládli metodu kombinace privatizace zisků a socializace ztrát. Jako že u velkých havárií ji už nyní dovedli téměř k dokonalosti – a odsunuli národní vlády do trpné pozice užasle přihlížejících statistů. Viz právě nyní probíhající energetická krize v Evropě...

V čem je tedy jádro dezinterpretace doktríny konkurenceschopnosti státu jako takového, který je přitažlivý pro zahraniční investory (v souladu s jejich kritérii maximálního zhodnocení vložených investic)? Jinými slovy v souladu s tím, nakolik vybraný stát splňuje kritérium tzv. „Bonanzý“ jakožto území, které má být pro investora *vysněným zlatým dolem*?

Především v tom, že v logice takto vymezené a chápané konkurenceschopnosti státu jsou jako nástroje ji zvyšující využívány zejména:

- A) snížené daně právníkům potažmo fyzickým osobám, především samostatným podnikatelům
- B) posílená flexibilita pracovní síly spolu s potlačením kolektivního vyjednávání
- C) snaha po privatizaci produkčních odvětví přejít k redukcí a privatizaci neméně ziskově atraktivního „zbytku“ bývalého národního hospodářství, tj. k odnětí formy státního vlastnictví u subjektů působících v sociálních sítích (tj. prakticky ve všech odvětvích služeb).

Co bod, to negace doktríny sociálního státu. Přesně podle zásady, že „čím má být stát konkurenceschopnější“ (podle tohoto vlastního neoliberálního kritéria), „tím více musí být potlačována konkurenční doktrína sociálního státu“ (ať již jde o dostihy v daňovém dumpingu a závodů směrem „ke

dnu“, v míře „flexibility“ pracovní síly a snížení její právní ochrany včetně snahy vymýtiti zbytky kolektivního vyjednávání a ve zmíněné snaze zredukovat, potažmo co nejvíce plošně zprivatizovat sociální sítě).

Není to přece tak dávno, co jistá vysoce postavená česká politička zopakovala tři dekády starý slogan otázkou: *Proč by to měl být nadále stát, kdo bude v Českých Budějovicích vařit pivo, když to umí i soukromý pivovarník? A ne tak dávno a hlavně při spouštění druhého pilíře penzijního systému: Proč by měl stát provozovat penzijní systém, když to umí soukromé penzijní společnosti? Případně: Proč by měl stát cpát spoustu peněz do zdravotnictví, když mohou lékařskou péči zajišťovat soukromé nemocnice? Nebo: Proč by měl stát platit režii studia na vysokých školách, když to lze udělat na soukromé bázi - samozřejmě i zde pod heslem nezbytnosti zefektivnit investice do vzdělání...*

A šlo by dál pokračovat popisováním dalších neoliberálních hesel či praktik především u privatizačních kroků. Kdy zprvu docházelo nejen k cílené destrukci mnoha moderních organizačních forem typu výrobních hospodářských jednotek nebo oborových podniků (a na ně navázaných podniků zahraničního obchodu), produkujících díky tomuto (dřívějšímu) uspořádání automaticky synergické ekonomické efekty (v neposlední řadě i díky dlouhodobým úvěrovým linkám k Státní bance československé, resp. k Československé obchodní bance), ale návazně na rozbití těchto fungujících struktur i k *masovému výprodeji* (za podhodnocenou korunu) spousty firem – *to v lepším případě, v tom horším k jejich úplné likvidaci* – viz za mnohé třeba Českomoravská Kolben – Daněk, druhy tvořící páteř československé (české) ekonomiky. A tak třeba fyzicky na místě dřívější vlajkové lodi – Lokomotivky ČKD – a přínosů pro státní rozpočet díky ziskům z prodeje československých lokomotiv do desítek zemí dnes chodíme na show nejruznější pop umělců do vysočanské O₂ Arény a jaksi jsme přehlédli, že tržby ze vstupného většinou odcházejí do (jimi obvykle moudře zvolených) daňových rájů.

Lze ale vyčítat většinu tehdejších ministrů/náměstků, pocházejících z citovaných akademických pracovišť, že jsou za tento následující celý smutný seriál důsledků tehdejších omylů osobně odpovědní?

Pokud s nimi otevřeně hovoříte, lze jim uvěřit, že – v drtivé většině sice s vědeckými hodnotami v oboru ekonomické teorie, ale současně s nulovými znalostmi reálného, bezskrupulózního fungování tržní ekonomiky počátkem 90. let, protože prakticky nikdo z nich dříve neřídil ani pověstnou trafikou – neměli nejmenší tušení, k jakým koncům může jejich rozhodování na vrcholové pozici na úrovni vlády či Parlamentu dospět již v horizontu dalších pár desetiletí. Většina z nich nepochybně dlouho naivně sdílela obecně převládající iluzi, že především důsledným rozbitím systému centrálně řízené ekonomiky (s výše popsanou vedoucí úlohou KSČ) a převzetím modelu tržní ekonomiky (slogan „*chceme trh bez přívlastků*“ byl svého času až zaklínadlem a běda tomu, kdo pochyboval – autor o tom ví své z vlastní zkušenosti), se jaksi i česká ekonomika propracuje k takové výkonnosti, že jaksi samovolně a rychle umožní posun většiny lidí této země na žárlivě pozorovanou životní úroveň rakouské a možná i německé průměrné domácnosti.

O to krušnější bylo pozdější vystřízlivění, a nejen u nich samotných. Ne náhodou tehdejší prezident – ekonomii nepolíbený – když dostal informace, jak to s tou českou ekonomikou po pár letech nadšeného „utahování opasek“, ale i s tak právě kolabujícím bankovním systémem vlastně vypadá, otevřeně konstatoval „*panování blbé nálady*“. Neboť i on byl přece oklamán, podobně jako později i značná část nejen odborné veřejnosti poté, co ČNB zpracovala a publikovala *Analýzu transformačních nákladů v letech 1991-2005*. Ty byly expertně vyčísleny na cca 519,3 mld. Kč. Tohoto asi půl bilionu korun je odhad celkové sumy peněz, kterou vynaložila v oněch letech skupina speciálně k tomu založených transformačních institucí – České konsolidační agentury a její dceřiné společnosti Česká inkasní, Fondu národního majetku nebo Pozemkového fond a samozřejmě České národní banky, případně Ministerstvo financí. A to vše v rámci akutně nutné stabilizace a konsolidačních opatření zejména ve prospěch selhávajícího bankovního sektoru (následně v drtivé většině po očištění o nesplacitelné úvěry přeprodaného zahraničnímu kapitálu).

Dlužno říci, že zmíněnou sumu nákladů ve zmíněné výši více než půl bilionu korun však není možné připsat výhradně a zcela na vrub privatizačních omylů (byť zase do nákladů spojených s opuštěním minulého hospodářského systému nepočítáme třeba celkově miliardové hodnoty opuštěných základních fondů – budov, staveb, strojů či zařízení v likvidovaných státních podnicích, podobně jako třeba hodnotu vyklizených stájí a hospodářských prostor houfně likvidovaných JZD). I tak je třeba seriózně vidět, že asi čtvrtina částky (144,1 mld. Kč jen v sektoru finančních institucí a podniků) byla

spojena s úhradou transformačních nákladů řešících „starých“ problémů podniků a bank řízených státem, které měly původ ještě v období centrálně plánované ekonomiky.

Ale to byly teprve začátky dnešní marasmu. Invaze cizího kapitálu do českého hospodářského prostoru teprve začala nabírat „ty správné“ obrátky. Sešup do pozice *novodobé středoevropské kolonie* – řečeno slovy Ilony Švihlíkové – se začal poznenáhu rozbíhat.

Teze pátá – taháme za kratší konec a je to vidět

Bylo již napsáno nespočet knih věnovaných velkému předělu na konci 80. a začátku 90. let minulého století. Ten předěl se sice primárně odehrával ve střední a východní Evropě – mluvíme o „pádu železné opony“, konci „studené války“, ukončení bipolarity atd. Ale rámec předělu byl fakticky globální a náš listopadový převrat byl objektivně jen jedním z kamínek velké a hodně strukturované mozaiky dění. Jakkoliv jsou při již obvyklém rituálním přepisování českých dějin v centru pozornosti dosud pořád ještě tehdy až neuvěřitelně odvážní „civilní“ studenti na Národní třídě, do kterých snad hodinu obušky mlátili proti nim na povel svých důstojníků seřazení jiní studenti (jinak uniformovaní vrstevníci těch prvních, začlenění do tehdejší „dorostenecké“ přípravky Sboru národní bezpečnosti, což byla vskutku ojediněle bizarní forma uctění památky nacistických proti studentských represí - padesátého výročí 17. listopadu jakožto Mezinárodního dne studentstva), tak možná i proto dnes unikají pozornosti mnohem fundamentálnější jevy a procesy odehrávající se v následných třech dekadách všude okolo nás.

Již výše byla komentováno v té době vrcholící zatlačování *doktríny sociálního státu* konkurenční *doktrínou konkurenceschopnosti státu* na západ od českých hranic, aby se vzápětí tento „modernizační“ trend přelil i k nám a do dalších postsocialistickým zemí. Zde – zcela objektivně – úplně chyběly generace lidí orientující se jak v tehdejší specifické fázi vývoje kapitalismu, tak nadání schopností předvídat jeho další vývojové fáze (blíže v části šesté této stati).

Pro ni byly příznačné především nebývalé změny v mezinárodní dělbě práce, a to především na základě míry „*bonanzializace*“, tj. atraktivnosti dané země co se týče „přívětivosti“ jejího tržního prostředí (dodnes oblíbené „žebříčky konkurenceschopnosti zemí“). Jinými slovy šlo o celý legislativní komplex zahrnující především faktickou daňovou zátěž (nejen sazby a daňový základ, ale i možnost legálního vyvádění zisků), nutnost dodržovat ekologické normy a v neposlední řadě cenu pracovní síly včetně pracovního zákonodárství (sílu odborů). Díky tomu, že Česká republika investorům nabízela zcela ojediněle výhodnou kombinaci rychlé návratnosti vkládaného kapitálu spolu s minimálním rizikem (míra zisku ze zahraničních investic začala tendovat k desetiprocentní hranici), dokázala v letech zhruba okolo přelomu století odčerpávat pro sebe až dvě třetiny kapitálových investic směřovaných tehdy do celého bloku bývalých postsocialistických zemí.

A bylo to paradoxně považováno za obrovský úspěch, aniž se vzalo v potaz, že i proces nasávání zahraničního kapitálu je nutně rozporuplný jak z hlediska objemu toku kapitálu tam a zpět, tak z hlediska času (nemluvě již o (ne)možnosti přímého ovlivňování firem s převahou cizího kapitálu na českém území). Zastánci jeho extrémně rychlého příslunu (už ve fázi doznívání prodeje části domácích kapacit v rámci privatizace do cizích rukou, kdy poslední velká vlna takto vlastnický vyloučila české subjekty, když byl ve prospěch cizích investorů předán prakticky celý kolabující finanční sektor až na nevýznamné kampeličky a poté snad ještě i prodejem UNIPETROLU polskému PK Orlen) přece i dosud argumentují dvěma pozitivy vstupu cizího kapitálu:

- Jednak začleněním v České republice umístěných firem do nadnárodně působících společností, což jim v řadě případů mohlo usnadnit přístup na zahraniční trhy;
- jednak šlo o legální způsob, jak se dostat k jinak žárlivě střeženému know how těchto koncernů, jinak jen obtížně dostupnému (nejen co se týká široce pojatému systému řízení, ale také třeba v umožnění přístupu ke speciálním technologiím, materiálům apod.).

To nepochybně vedlo – aspoň v některých oborech – k osvojení si mezinárodních standardů moderního byznysu a k začlenění do mezinárodní dělby práce, avšak současně nutno poznamenat, že i tak byly pro případné české partnery vyčleněny subalterní/druhořadé pozice.

Zahraněční investor si v drtivé většině ponechal na tzv. „U“ křivce výnosnosti jednotlivých fází většiny produktů ty nejlukrativnější pro sebe, figurující na začátku a konci zmíněné křivky. V počáteční fázi

křivky se jedná o *výzkum a vývoj* vč. vlastnictví nejmodernějších postupů a vůbec specifického know how, kdežto ve finální fázi křivky si dál zahraniční partner ponechal působnost nad fází *marketingu, faktického prodeje* a zejména nad celou *finanční logistikou*. To znamená, že nepustil z ruky financování/krytí (většinou úvěrováním ze strany spřátelených bank) podnikatelského záměru, obsluhu daňových a odvodových povinností a ponechal si i všechna cenová či personální rozhodnutí. Domácímu/českému partnerovi pak byly „velkomyslně“ přenechávány aktivity v nejméně výnosné fáze křivky – především v okolí *vlastního výrobního procesu* (s využitím ještě pořád poměrně slušně kvalifikované, ale i hodně levné a poslušné zaměstnanecké třídy jako jedné z našich posledních konkurenčních výhod), tedy montovny.

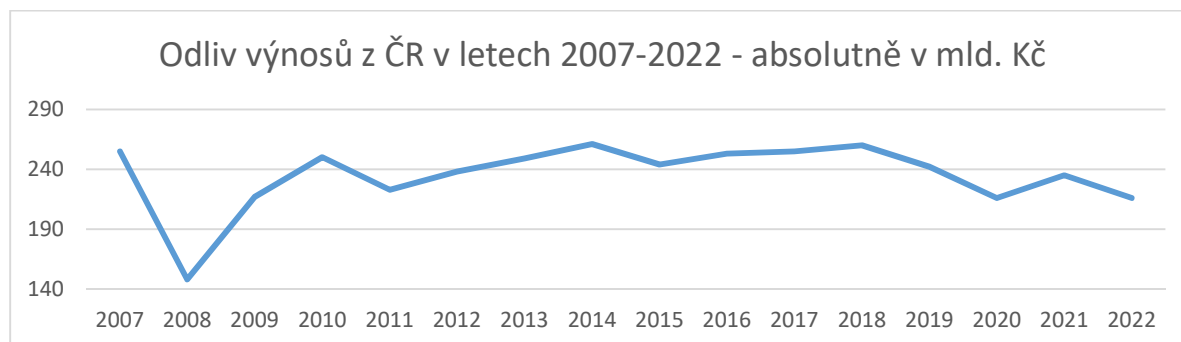
Ne náhodou se stále hlasitěji mluví o tom, že faktickým výsledkem počátkem 90. let zvolené podoby sociálně ekonomické transformace československé ekonomiky se po třiceti letech z ní stala velmi *závislá, nesvrchovaná a hodně zranitelná ekonomika duálního charakteru*. Ta již ztratila dřívější schopnost produkovat a dodávat „na klíč“ (včetně dlouhodobého úvěrování a pojišťování) kompletní investiční celky v tak důležitých a výnosných oborech, jakými jsou třeba petrochemie, elektrárny a teplárny, jaderná energetika, cukrovarnictví apod. Tato podoba transformace ji přeměnila na *ekonomiku převážně subdodavatelského typu, na zmíněnou obří montovnu a velkosklad* ve středu Evropy. Tedy fakticky na *záložní ekonomický prostor* především sousední ekonomiky německé, tudíž kriticky závislé na její kondici.

Nelze ale na druhé straně ani paušálně tvrdit, že by zájem o vstup cizího kapitálu (domácí většinou chyběl) byl od počátku a v principu z české strany snad fatálně chybný. Prakticky stejně postupovali v té době třeba i Číňané (a nejen oni). Ale jako obvykle, i zde byl skryt „*dábel v detailu*“.

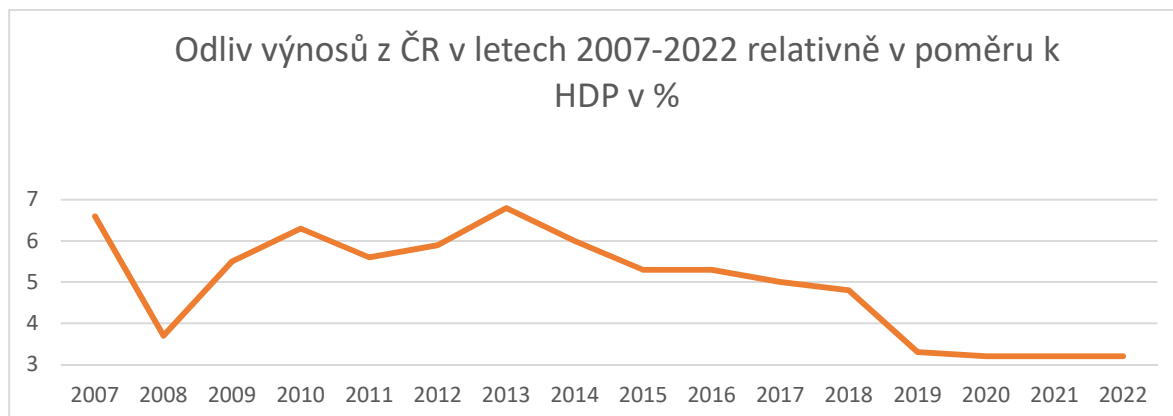
Zatímco v tehdy zhruba „jen“ miliardové Číně trvala kontinuita podnikatelského myšlení řádově mnoho století (a spíše tisíciletí) a že i díky tomu vyjednávači za čínskou stranu s představiteli nadnárodních firem většinou dokázali již ve smlouvách strategicky zakotvit klauzuli o možnosti budoucího převzetí firmy (včetně spolu s materiální investicí Čínou koupeného i příslušného know how) plně pod čínskou kontrolu a tedy možnost případného získání majority nad daným podnikatelským projektem, v případě České republiky byl tento přístup bohužel jen zcela ojedinělý.

Zčásti *objektivně* – jsme příliš malým a nevýznamným subjektem mezinárodní dělby práce a tudíž nutně i se slabou vyjednávací pozicí, zčásti *subjektivně* – k vyjednávání tak výhodných smluv pro českou stranu jsme nebyli nikdy dost dobře odborně připraveni. I zde výjimky potvrzují pravidlo, proto uvedené teze neplatí plošně a bezesbytku. A nelze ani přehlédnout jistou výhodu této „strategie“ – česká pozice montovny v etapě doznívající extenzivní formy hospodaření dočasně generuje vysokou nabídku pracovních míst. Odtud také v EU ojedinělá nízká (asi tříprocentní) hladina nezaměstnanosti a zhruba rovnováha mezi počty nezaměstnaných a počtem volných pracovních míst.

Přestože se dosud záměrně vyhýbáme ilustracím výše uvedených tezí statistickými daty, v tomto případě bude nezbytné udělat výjimku. Přetiskneme alespoň dvě časové řady (jednu vyjadřující odtoky *absolutních objemů peněz* a druhou řadu hodnot *relativních*, tj. v poměrem sumy odlivu zisků vůči agregátu hrubého domácího produktu), abychom mohli výstižně charakterizovat hrubý obrys konečného „efektu“ z převzetí této vrcholné národohospodářské strategie *sociálně ekonomické transformace neoliberálního střihu*. Data pocházejí z oficiálních publikací – Makroekonomických predikcí České republiky, resp. z dílny Ministerstva financí opírajících se o údaje v platební bilanci České republiky.

Právě vzhledem ke změně objemu ročních hodnot tvorby hrubého domácího produktu (HDP) bude ilustrativnější vyjádřit každoroční legální odliv výnosů do zahraničí ještě i relativně, tj. v poměru právě k ročním hodnotám HDP.

Tyto údaje jsou však zjevně jen *spodní hranicí* skutečného objemu odlivu zisků z České republiky do zahraničí (přesněji *výsledného salda* odlivu a přílivu). O faktické výši *celkových skutečných objemů sald* se můžeme jen dohadovat, protože v jednotlivostech obvykle patří mezi nejdůvěrnější firemní data, ke kterým je v souhrnu prakticky nemožné se dostat.

I tak se o dílčí odhady – v tomto případě jen za sektor osmi největších obchodních řetězců nabízejících především potravinářské zboží (Lidl, Tesco apod.) na českém trhu, které v roce 2020 měly celkové tržby 346 mld. Kč a cca 10 mld. Kč zisku, se nedávno pokusil kolega Jaroslav Ungerman. Čerpal přitom z jejich oficiálně publikovaných dat na příslušných webových stránkách. Protože současně analyzoval i právní formu jejich podnikání, nemohlo ujít jeho pozornosti, že třeba dva nejziskovější markety patří jednomu majiteli – Schwarz Gruppe, což je rodinný podnik registrovaný v Německu a obě firmy jsou přitom organizačně veřejné obchodní společnosti - v.o.s. Stejně jako třeba market Globus v.o.s., který je také rodinnou firmou.

Tyto „v.o.s.“ mají dva společníky. Jeden, sídlící v ČR, vlastní asi tak 0,1 % obchodního podílu a ten druhý, sídlící v Německu, pak vlastní „zbytek“, tedy 99,9 % obchodního podílu. Podle daňových zákonů se celý zde vytvářený zisk – v poměru podle výše obchodního podílu a podstatné je, že bez zdanění – převádí druhému společníkovi, který teprve tento „svůj“ příjem zdaňuje. Takže jen v případě Lidlu odešlo v předminulém roce z České republiky asi tak necelých 6 mld. Kč výnosů legálně do Německa. Tedy fakticky bez zdanění výnosů v ČR, kde byly fakticky vytvořeny díky cenám zboží (a maržím) prodávaného českým a moravským domácnostem. Takže zisk, který čeští občané denně vytvářejí svými nákupy (třeba v Lidlu), slouží jako příjem nikoliv pro churavějící a čím dál víc chřadnoucí český státní rozpočet, ale pro ten v Německu, do jehož příjmu se teprve tam z „českého zisku“ vlévá spočítaná „německá“ daň. Jak prosté, že?

Jestli někomu, kdo umí rychle dělit, připadla výsledná ziskovost obchodních řetězců prodávajících především potravinářské zboží až nápadně nízká – v průměru jen asi 3 % jejich obratu, je jeho podezření, že tu něco neklape, naprosto namístě. Samozřejmě – píše správně Jaroslav Ungerman, „...že vydělávají mnohem více, protože v těchto číslech nejsou uvedeny např. praktiky Makro, které si vynucuje poplatky za fakturaci ve výši 0,5 % hodnoty dodávky tak, že tyto poplatky jsou převáděny přímo na fakturační firmu ve Švýcarsku. Poplatek se vynucuje tak, že platby za dodané zboží jsou pak uváděny s variabilními symboly – bez poplatku jako hromadná platba a ty dodavateli si sám vyber – co jsme ti to zaplatili.

Podobné praktiky jsou např. v tom, že budovy, ve kterých jsou supermarkety, patří realitní firmě stejného majitele a tomu se platí nájemné – samozřejmě, že do zahraničí. Dceřinými firmami koncernů jsou poskytovány mnohé další služby – IT, marketing atd.“ Rozumí se samo sebou – a výše u tzv. „U“ křivky o tom byla zmínka – že za takové pro koncern optimální ceny.

Nabízí se zobecnění těchto praktik úspěšně otestovaných zahraničním kapitálem v maloobchodní síti na celou ekonomiku, respektive na veřejné rozpočty. A už raději nedumejme nad fakticky současnou

vládou odepsanými rozpočtovými příjmy v případě, že by nebyla od roku 2023 definitivně „zaříznuta“ (opět pod neudržitelnou záminkou známé neoliberální mantry o potřebě účinně čelit pokusům o přeregulaci a zbytečné podezíravosti zbytečně represivního státu) již celá agenda elektronické evidence tržeb – EET. Jen to jsou výpadky v řádech tolik chybějících desítek miliard korun.

Ale i tak zobecnění příkladu ze zcela legálních a výsostně pro české veřejné finance škodlivě působících praktik maloobchodních řetězců mimo tento sektor naznačuje, že *krvácení této republiky v důsledku neochoty čelit neoliberalismu nejen v teorii, ale především v praktickém hospodářském životě již má a dlouhodobě může mít zcela fatální důsledky*. Jestliže oficiální data vysledovatelná v obou grafech uvedených výše uvádějí dlouhodobě sumy *odkrvování této země* odlivem kapitálu v řádu okolo 200-250 mld. Kč, tak to v reálu může být klidně o 100 a možná i 200 mld. Kč ročně více. U relativního vyjádření pak již ne uvedených oficiálních tři až sedm procent, ale třeba až kolem šesti až deseti procent. *Pro představu je to ekvivalent třeba celoročního objemu výplaty všech důchodů počínaje starobními a konče pozůstalostními...*

Stručně a lapidárně řečeno: chabou znalostí reálného fungování tržní ekonomiky a mnohdy důvěřivou naivitou mnoha našich lídrů v kombinaci s dobře volenou strategií našich nových „přátel a spojenců“, tentokrát na západě (kam se tak vehementně pořád nepochopitelně tlačíme), jsme se vmanévrovali (či byli jsme vmanévrováni) do nezáviděníhodného postavení toho, kdo tahá za pořád kratší konec provazu. A není divu, že nervozita a napětí ve společnosti v neustávajících krizích nebezpečně narůstá.

Teze šestá – hledejme cestu KUDY Z KRIZE

Aniž to bylo snad předem domluveno, na klíčové příčině vedoucí pozvolna k nárůstu nervozity a napětí v české polistopadové společnosti se časem shoduje poměrně hodně všímavých lidí. Maličká část z nich – příznačná nejen kritickým myšlením a neochotou papouškovat plky mediálního mainstreamu, ale i potřebou dohlédnout za horizont dnešních dnů a hledat východiska KUDY Z DNEŠNÍ KRIZE – bez ohledu na svou často hodně pestrou minulost, se zcela nedávno dala dohromady. A to právě pod zkratkou vystihující cíl jejich převážně intelektuálních kapacit: Kudy z krize?

Takže něco málo, než jeden rok již trvá čilá výměna názorů k tomuto extrémně ambicióznímu zadání, když turbulentní vývoj v posledních dvou letech přináší nové a nové podněty. Členové tohoto týmu se o reakci na ně pokoušejí především pravidelně aktualizovanou internetovou platformou pod názvem „Vize, jakou potřebujeme“, na <https://meet.jit.si/radimvalencik>, tak i formou většinou Radimem Valenčíkem řízených videokonferencí či na platformě www.KUDYZKRIZE.cz. A pravidelně středečními podvečerními diskusemi moderovanými Josefem Skálou prostřednictvím internetové platformy bureš.tv. Koncem listopadu navíc proběhla v pořadí již 25. vědecká konference k problematice získávání a využívání lidského kapitálu, a to na Vysoké škole finanční a správní, o.p.s. Do všeobecné diskuse přispěl i autor tohoto celého textu, a to úvahou, která koresponduje s nadpisem této poslední, šesté a závěrečné teze s výzvou: **Hledejme cestu kudy z krize!**, když všechny přednesené příspěvky **budou na adrese.aaaaaaaaaaaaaaaa**

Přihlásil se v ní ke konceptu, že když hledáme schůdnou podobu *Vize společensky racionálního vývoje* coby nástroje negující zdroje (nebo aspoň jejich část) současné krizové situace, pak je nutné jeho prvky hledat prioritně ve:

- *změnách v materiální základně české společnosti;*
- *změnách jejího řízení, především co se týká zastoupení domácího a zahraničního managementu souvisejícího se změnami v roli státu v klíčových odvětvích;*
- *a to nejen řízení klasické produkční a komunikační infrastruktury, ale všude tam v nadstavbové sféře, kde je na pořadu dne obnova státní suverenity. Především formou zajištění jak všech bezpečnostních aspektů (obranyschopnosti, energetické, potravinové, farmaceutické apod. nezávislosti), tak obnova plné funkčnosti odvětví sloužících ke kultivaci člověka a vytváření podmínek pro rozvoj a uplatnění jeho potenciálu;*
- *což mimo jiné předpokládá rozejít se s neoliberálními praktikami (triumvirátem privatizace, liberalizace, deregulace), a to nejen v reálné hospodářské politice, ale i v teorii.*

V návaznosti na obsah předchozích pěti tezí se autor tohoto textu přihlašuje k obsahu a dosahu fundamentálních nedávných postřehů kolegy Jiřího Kohouta, který ve svém příspěvku „*Jak dál s průmyslem v ČR?*“¹ napsal zhruba následující:

„1) *Pyramida globálních vlastníků jednotlivých průmyslových odvětví je již postavena a je zcela nadnárodní.*

2) *Volný trh a kapitalistická konkurenční soutěž je pouze úsměvná fikce.*

3) *Nadnárodní společnosti mají na dění na planetě větší vliv než národní státy.*

4) *Dokáží na úkor národního státu privatizovat zisk a socializovat ztrátu.*

5) *I zapřísáhlé konkurenční společnosti se spojí v případě, kdy by jejich status ohrožovala dostatečně silná externí moc.“*

Pokud doplníme jeho zobecnění o některá „tvrdá data“ za Českou republiku, pak ze Statistické ročenky ČR 2021²) lze z příslušných tabulek vyčíst například následující informace³):

- Pokud jde o registrované subjekty, tak *soukromých podniků a korporací pod zahraniční kontrolou* bylo ke konci roku 2020 absolutně celkem 84 815, z celkového počtu soukromých podniků a korporací 545 259 to činí 15,6 % (tab. 12-8), a to v rozhodující (z 89,6 %) organizační podobě jako *společností s ručením omezeným - s.r.o.* (tab. 12-9);
- Pokud jde o zařazení *soukromých podniků a korporací pod zahraniční kontrolou* do (odvětvových) skupin převažujících činností, pak jich ze zmíněných 84 815 podnikalo 31 % v obchodních činnostech včetně opravy a údržby motorových vozidel, 19 % v sektoru nemovitostí, 14 % v sektoru profesní, vědecké a technické činnosti, 9 % ve zpracovatelském průmyslu atd. (tab. 12-10);
- O krajně nerovnoměrném teritoriálním rozmístění *soukromých podniků a korporací pod zahraniční kontrolou* svědčí fakt, že 61,6 % jich působilo v hl. m. Praze (a s připočtením sousedících okresů Praha – východ a Praha – západ dokonce 63,6 %). Za zmínku stojí ještě okresy Brno-město 7,4 %, Ostrava-město 3,1 %, Karlovy Vary 1,9 %, Plzeň-město 1,3 %, Teplice 1,1 %, České Budějovice (1,0 %). Ještě v okrese Olomouc to bylo 0,8 %, když ve všech ostatních okresech nedosáhl tento podíl ani jednoho procenta (tab. 12-11);
- Zajímavý paradox přitom sledujeme u celkových dat mezi finančními institucemi „národními soukromými“ (celkem 3 306) a finančními institucemi pod zahraniční kontrolou, kterých je pouze 742 (tedy asi jen pětkrát méně). Ale když se podíváme do struktury podle velikosti firem měřeno počtem zaměstnanců a bude nás zajímat skupina středně velkých firem (s 20 až 249 zaměstnanci), tak zde je již početní zastoupení firem „národních soukromých“ prakticky stejné, jako u těch pod zahraniční kontrolou (104 ku 111 firmám), avšak naprosto jiný obrázek poměru sil ukazuje zastoupení hned 36 firem pod zahraniční kontrolou oproti pouhým 11 domácím firmám, pokud jde o zaměstnávání 250 a více osob (tab. 12-14). Tady tedy mají zahraniční firmy jasnou, doslova řádově násobnou převahu.

Ne nadarmo je proto možné konstatovat, že naprostá dominance zahraničního kapitálu především v tzv. „velkém“ bankovníctví či pojišťovnictví s jejich schopností ovládat prostřednictvím různých finančních nástrojů dění v libovolném odvětví či oboru české ekonomiky (průmysl je zahraničním kapitálem ovládán již téměř z poloviny) *je projevem i zdrojem naší současné nekoloniální pozice*. V důsledku přijetí neoliberálních konceptů v poslední dekádě minulého století se zhoubnými recidivami do dnešní doby. Rozsah této podřízenosti byl z finančního hlediska výše dokumentován v grafech.

Jestli jsme výše konstatovali, že potřebné změny ve *společenské nadstavbě* (obnově energetické, potravinové, farmaceutické apod. bezpečnosti, resp. nezávislosti) je v principu možné uskutečnit (bez zbytečného odkladu, ale i tak nepochybně ve středně dlouhém časovém horizontu), pak zdroje a impulzy k tomu musíme hledat *jen a jen ve změně především materiální základny české společnosti* a v subjektech jejího řízení. Pravděpodobně se nalézají i v revizi privatizačních kroků v některých odvětvích, a to provedených tak, aby bylo možné mluvit o skutečné suverenitě českého státu třeba v energetice, byť nepochybně v kombinaci se změnami v široce koncipovaném sektoru nemateriálních

¹ Zdroj: <https://radimvalencik.pise.cz/10592-vize-jakou-potrebujeme-328.html>.

² ČSÚ. Statistická ročenka 2021. Kapitola 12. Organizační struktura národního hospodářství, str. 350 a n. ISBN 978-80-250-3167-4 (pdf).

³ Konečné stavy vždy k 31. 12. 2020. Data za roky 2021 a 2022 zatím nejsou k dispozici, nebudou však řádově odlišná.

služeb (počínaje vzděláním, zdravotnictvím a konče třeba vědou a výzkumem). *Ideální řešení spočívá* (jako obvykle) *v nalezení synergických efektů*, dílčí změny vyřeší jen minimum problémů.

Je bohužel krutou zlomyslností naší doby (v kombinaci s rostoucí bulvarizací médií středního proudu), že v minulých dva a půl letech byla až nadměrná pozornost politické scény iniciovaná senzacechtivým zpravodajství věnována nejdříve vlnovité eskalaci covidové krize (aniž bychom její dopady jakkoliv zlehčovali), poté hrátkám obřích energetických firem s cenami obnovitelných zdrojů a iniciativami okolo Green Dealu a naposledy tragickému konfliktu na jihovýchodě Ukrajiny.

Jakkoliv jsou zmíněné poslední krize až hodně znepokojivě závažné (a ta případně eskalovaná „ukrajinská“ možná až morbidně fatální, ultimátní), nelze přehlédnout, že v celospolečenském diskursu fakticky odvádějí pozornost od objektivně se rýsujícího zadání *obnovy státní suverenity České republiky*.

Tím spíše, že zatím hodně stranou pozornosti zůstává až neuvěřitelně systémově paradoxní podoba návrhů předních státníků a části aparátu Evropské unie na způsob, jak čelit již schválenému programu administrativy USA na podporu přechodu tohoto lídra západního světa na „zelenou“ energetiku v podobě subvencí firmách na tamním území ve výši 391 mld. USD (cca 8,6 bil. CZK). Zatímco pro FED není žádný fatální problém tuto obří sumu inflačních dolarů vytisknout a pustit v USA do oběhu (což potvrdil nedávný test s tzv. *kvantitativním uvolňováním peněz*) a přivolat úprk výrobních kapacit z celého světa na severoamerický kontingent s levnou (neboť takto štedře dotovanou energií), pro „zbytek“ světa je tato varianta nového kola globálního konkurenčního středu nepoužitelná. Naopak: zejména průmyslovým zemím akutně hrozí přesun energeticky náročných kapacit za oceán, protože doma jim podobnou výhodu nebudou umět poskytnout.

Dodejme, že podobně zhoubný „efekt“ na evropskou industriální základnu by mohl mít nezáměr některých nejen velkých globálních hráčů o přistoupení k „loterii“ s emisními povolenkami (Indie, Čína, Indonésie), ale fakticky všech zemí, které exportují do zemí EU jakékoliv produkty – ať zboží, či služby. Tyto všichni producenti by museli nakupovat emisní povolenky na evropské burze (a v důsledku těchto nákladů zvýšit cenu svého exportu, resp. snížit jeho konkurenční potenciál).

Proto se připravuje – pro autora stati díky jeho desetileté praxi na Státní plánovací komisi, resp. na Federálním ministerstvu strategického plánování – důvěrně známá podoba konstrukce „ochranného deštníku“, neboli nástroje k *posílení konkurenceschopnosti* Evropské unie *jako celku*, a to formou *odbourání klíčové konkurenční produkce v rámci dané země* (ortodoxní neoliberálové musí být blízko infarktu, a to by mohl být jen první krok).

Výše, u popisu fungování direktivního ekonomického modelu, již byla krátká poznámka o pokusech s koordinací národohospodářských plánů v rámci zemí RVHP (ty první se datují zhruba od 60. let). To prakticky znamenalo, že se fakticky vytipovali v té době nejvýkonnější producenti v tom, kterém oboru (produktu) mimo jiné s cílem si ověřit, zda mají nejen potenciál k zásobování celého trhu RVHP (na přelomu 70. – 80. let s cca 374 miliony obyvatel), ale též zda je to průchodné i z řady dalších hledisek. Třeba co se týče ukončení tradice v lokalitě případného rušení výroby (pamětníci si mohou vybavit tehdejší emoce z uniklé informace o předání produkce vysokozdvížných vozíků z děčínské DESTY do Bulharska atd.), dopadů na zaměstnanost, životní úroveň atd.

Ale analogický postup se nyní v EU diskutuje v podobě, kdy by jednotlivé členské země dostaly z Bruselu závazné maximální produkční kvóty na průmyslové produkty, potraviny apod. Evropa si tuto praxi přece docela nedávno „vyzkoušela“ třeba na kvótách v zemědělství – a jak dopadlo třeba tradiční české cukrovarnictví a celá navazující česká „cukerná“ infrastruktura (prozíravě odkoupená tradičním francouzským konkurentem) je přece obecně známo.

Jestliže jsme již zmínili hodně rváčský přístup americké iniciativy zabíjející díky „zelené energetice“ minimálně dvě mouchy jednou ranou (*America first! ... a konkurenti ať jdou třeba pod vodu*), tak vedle přechodu k tak neoliberály zatracovaného a zesměšňovaného *socialistického direktivního plánování* je nutno se zmínit i o přípravě mimořádně riskantní variantě „evropského“ řešení získávání peněz na dotace těm firmám, které neodejdou za oceán, aby měly na zaplacení „evropských – přesněji řečeno „neruských“) drahých energií. Protože vyhládlé veřejné finance členských zemí by již nesnesly zvýšení plateb do rozpočtu EU – a finanční rezervy EU jsou dávno na dně, ona ta válka také něco stojí, tak se opakuje taškařice z let 2008 – 2009. Tehdy, v době globální finanční krize jakožto nutného důsledku neoliberálního šílenství, si mocná finanční lobby přišla pro peníze k zalátání stamiliardových děr v bilancích většiny

bank a pojišťoven. A od vlád, vyděšených hrozbou finančního kolapsu nebyvalých rozměrů, je samozřejmě dostala, byť za cenu zvýšení státního dluhu. Ten však obratem banky vládám profinancovaly, aby byly cash peníze na důchody, na platy státním zaměstnancům apod., samozřejmě i s příslušnými úroky placených daňovými poplatníky, kým také jiným? Takže se od bank vypůjčí dalších asi 500 mld. Euro v podobě dluhopisů, a ty se nepromění jako v USA v dotace, nýbrž v půjčky splatné 5 až 30 let (přirozeně i s úroky) s tím, že i nad umístěním půjčky si nechá bruselská administrativa kontrolu). I zde se použije modifikace amerického modelu “zabíjení hned dvou much“, preferovány budou ty především jižní evropské země, kterým již dochází dech a jejich odchod z Evropské unie by nemusela přežít (Itálie, Francie, Španělsko, Portugalsko a již tradičně kolabující Řecko). Neméně významným kritériem je aktuální míra nezaměstnanosti – čím si země vede hůře, s tím větší velkorysostí Bruselu může počítat. Ale to není případ České republiky.

A tak by se dalo pokračovat, aniž by se pouštěl ze zřetele neoddiskutovatelný hlavní cíl: *To, co však je a bude pro českou společnost (a nejen českou) podstatně důležitější – přechod do nové, velmi dramatické fáze čtvrté průmyslové revoluce – bylo – a je – fakticky výrazně ignorováno.*

A nejen to: do klíčových pozic ve státní správě, především v ekonomické diplomacii je třeba prosadit profesionály a pokusit se nafázovat na současné globální lídry čtvrté průmyslové revoluce (a dlužno dodat, že jich v zemích EU pohříchu mnoho není), a to v natolik masívním rozsahu, pak by se tím otevřela možnost se postupně vymanit ze současné neokoloniální pozice a realizovat tak vidinu druhého národního obrození.

ČÁST DRUHÁ – KRIZE HROZÍ ESKALOVAT

Teze sedmá – statistiky obvykle nelžou

Nestabilní materiálně technickou základnu právem považujeme (možná z nostalgie, ale smysluplnější varianta se zatím nenabízí) za generátor dlouhodobě se formující celospolečenské krize, krize celé nadstavby. Přestože její česká podoba vykazuje spoustu společných rysů s komplexní krizí (tedy nejen ekonomickou) většiny zemí euroatlantické pospolitosti, tak se zdá, že také a zejména ve specifickém českém případě, kdy sledujeme *fázi dobíhající sociálně ekonomické transformace*, je třeba ji dávat do souvislosti především s akceptací podmínek Washingtonského konsensu, tedy se souběhem:

- *privatizace* převážné části (do té doby státního a družstevního) vlastnictví
- předčasné *liberalizace* (především zahraničního obchodu, dostávajícího se z oslabené výchozí pozice od počátku 90. let do náročného prostředí jen minimálně regulovaného celosvětového pohybu zboží, kapitálu i lidí)
- vcelku komplexní *deregulace*.

Vícekanálovým souběhem došlo k enormnímu oslabení dříve běžných rolí státu, a to nejen co se týče jeho samotné vlastnické pozice a následné ztráty výnosů z (nyní nestátních) firem, ale také z toho nutně vyplývajících konsekvencí. Jsme svědky negativních dopadů neschopnosti státu plnit roli klíčového decizního subjektu dostatečně razantně a efektivně regulujícího tržní prostředí (včetně cenotvorby), ze ztráty schopnosti průběžného vyhlazování výkyvů křivky ekonomického cyklu a nežádoucích pohybů dalších makroekonomických veličin, především inflace, ale současně s prohlubující se nerovnováhou ve veřejných financích. To vše jsou jen důsledky řady chybných strategických kroků v nedávné minulosti.

Připomeňme, že na počátku 90. let bylo třeba – po zpřetrhání vazeb na dosavadní partnery kolabující RVHP – řešit otázku zásadní teritoriální reorientace našeho tradičně exportně profilovaného průmyslového potenciálu. Ten však procházel totální reorganizací (ústící do likvidace systému řízení velkých celků schopných produkovat zboží na standardní úrovni požadovanou tehdejšími zákazníky, přitom s vysokou marží). Tato etapa skončila a export potřebných objemů zboží bylo možné zajistit jen dodávkami hluboko pod světovou cenou. Proto došlo k dramatickému podhodnocení československé koruny, k dlouhodobější konzervaci (na srovnatelně nízké úrovni) odměňování za stejnou práci v české

filiálce ve srovnání s úrovní v mateřské firmě v zahraničí. Politika podbízení se levnou prací, či daňovým dumpingem apod. sice přinesla krátkodobé efekty, ale s dlouhodobým bumerangovým dopadem.

Po přezíravém odmítnutí specifické politiky sociálního státu (dotované potraviny, cen většiny služeb počínaje dopravou přes zdravotnictví, školství či kulturu) jako „odsouzených praktik totalitně se chovajícího paternalistického státu“ byla namísto toho prosazena *neoliberální doktrína* posilování *konkurenceschopnosti státu*. Důrazněji zejména tam, kde jejich protagonistům (a spřízněným subjektům) nabízela maximální výnosy s pojistkou v podobě zvládnutí metody *kombinace privatizace zisků a socializace ztrát* (jejich přenesením na výdaje veřejných financí). Výše *přímých finančních škod*, které stát musel sanovat, je za prvních patnáct privatizačních let odhadnuta Českou národní bankou na cca 519,3 mld. Kč; k tomu nutno přičíst jen hrubě odhadnutou výši dalších *zmařených investic*, třeba celkově stamiliardové hodnoty opuštěných základních fondů – budov, staveb, strojů či zařízení v likvidovaných státních podnicích, či JZD apod.

Spolu s dalšími kroky tak poměrně rychle došlo k sesunu dříve hodně suverénní československé ekonomiky do podřízené *neokoloniální pozice*. Pro ni je příznačný posun ekonomických aktivit (fází výrobního řetězce) na tzv. „U“ křivce výnosnosti jednotlivých fází od předvýrobních etap k etapě samotného zhotovení a následné tržní realizace většiny produktů. Zvolená metoda velkorysých investičních pobídek vůči cizímu kapitálu měla současně kladné i záporné stránky. V uplynulých třech dekádách jsme se dostali do stavu, kdy si příchozí zahraniční investoři v drtivé většině ponechávají ty nejlukrativnější fáze křivky pro sebe, figurují proto hlavně na jejím začátku a na konci.

V počáteční fázi křivky se jedná o etapu *výzkumu a vývoje* vč. vlastnictví nejmodernějších postupů a vůbec specifického *know how*, kdežto v etapě finální fáze křivky si zahraniční partner obvykle ponechává působnost nad fází *marketingu, faktického prodeje* a zejména nad celou *finanční logistikou*. To znamená, že nepouští z ruky jak financování podnikatelského záměru (většinou úvěrováním ze strany zahraničních bank, resp. jejich filiálce působících na českém finančním trhu), tak obsluhu daňových a odvodových povinností vůči českému státu. A většinou ovládá i všechna cenová, těží z politiky *transferových cen* a nezřídka si podržel i rozhodující personální rozhodnutí. Submisivnímu domácímu/českému partnerovi – pokud je k byznysu spoluvlastnický vůbec připuštěn – pak jsou „velkomyslně“ přenechávány aktivity v nejméně výnosné fázi křivky – především v okolí *vlastního výrobního procesu*. Využívá se potenciálu pořád ještě poměrně slušně kvalifikované, ale i hodně levné a poslušné zaměstnanecké třídy, což je jedna z posledních konkurenčních výhod české ekonomiky (a spolu s demografickými faktory i „tajemství“ relativně nízké tuzemské nezaměstnanosti).

Faktickým výsledkem cíleně zvolené podoby sociálně ekonomické transformace československé ekonomiky je, že má po třech dekádách řadu negativních charakteristik, zejména:

- Transformace ji přeměnila na *ekonomiku převážně subdodavatelského typu v pozici převážně obří montovny a velkoskladu* ve středu Evropy, tedy fakticky na *závislý záložní ekonomický prostor* především tápající sousední ekonomiky německé;
- Je to velmi *závislá, nesvrchovaná a hodně zranitelná ekonomika duálního charakteru*. Pokud jde o její exportní profil, již dávno ztratila dřívější schopnost produkovat a dodávat „na klíč“ (včetně dlouhodobého úvěrování a pojišťování) kompletní investiční celky v tak důležitých, a hlavně výnosných oborech, jakými jsou třeba petrochemie, elektrárny a teplárny, jaderná energetika, cukrovarnictví apod.;
- Pokud jde o vnitřní trh, ztratili jsme produkční soběstačnost především v řadě potravinářských komodit. Nyní složitě a draze odcházíme od tradičního východoevropského dodavatele uhlovodíků, cenově nezvládáme zásobování domácností i firem elektrickou energií a plynem.
- Na stále citelněji deformovaném vnitřním trhu jak potravin, tak spotřebního zboží dominují bezskrupulózně se chovající cizí oligopoly, stahující do svých metropolí z České republiky stamiliardové zisky (s přídahem efektu transferových cen), aniž se český stát dokáže zatím účinněji bránit;
- Máme sice dlouhodobě a citelně zdeformovanou příjmovou i výdajovou stranu veřejných financí, nicméně v minulých dekádách se do roku 2019 včetně vládě dařilo dílčími ročními rozpočtovými přebytky stlačovat podíl státního dluhu vůči hrubému domácímu produktu až na 1,6 bil. Kč, resp. pod 30% hranici (v Evropě ojedinělý úspěch). Tato quasi rozpočtová „rezerva“

do hranice dluhové pasti (tedy pokud podíl státního dluhu k HDP přesáhne 55 %) je však následně extrémně rychle odčerpávána, jak ukazuje následující tabulka:

Tabulka 1: Hospodaření státního rozpočtu ČR a dopad na státní dluh (2015 až 2022 (abs. a v %))

Položka	Jednotka	Průměr let 2015 - 2018	2019	2020	2021	2022
Saldo státního rozpočtu	Mld. Kč	0,0	-26,5	-367,4	-419,7	-360,4
Podíl saldo SR/HDP	%	0,0	-0,5	-6,4	-6,9	-5,3
Státní dluh	Bil. Kč	1,633	1,640	2,050	2,466	2,895
Podíl státní dluh/HDP	%	32,9	28,3	35,9	40,4	42,6

Zdroj: https://www.czso.cz/csu/czso/hdp_narodni_ucty. Metodická poznámka: Na změnu výše zadlužení státu mají kromě připočtení ročního salda státního rozpočtu vliv i další položky, především saldo přijímaných a poskytovaných vládního úvěrů.

- Ke zvrácení pozitivního trendu v úsilí o snižování (absolutního i relativního) zadlužení českého státu došlo souběhem dvou vlivů, objektivních i subjektivních. Především nepředpokládanými (v úhrnu však stamiliardovými) výdaji v souvislosti s nutností čelit pandemii Covid-19 (kombinací zvýšených výdajů na nákupy léků a zdravotnických přípravků spolu s dotacemi podnikatelské sféře včetně snížení daňových a odvodových povinností) a poté diskutabilními kroky vedoucími ke snížení rozpočtových příjmů. Ať již to byly doprovodné kroky při (jinak chvályhodném) rušení superhrubé mzdy (s každoročními dopady cca 100 mld. Kč), vratka loss carry back (cca 30 mld. Kč) a další (zrušení daně z převodu nemovitostí, stravenkový paušál atd.), s úhrnným záporným efektem asi 264 mld. Kč, ke kterému se přidává velmi kontraverzní rušení ještě nedokončené akce elektronické evidence tržeb (EET) včetně úpravy paušální daně za dalších asi 54 mld. Kč vloni;
- Tímto způsobem si vláda generuje asi 300 miliardový každoroční schodek státního rozpočtu (plus další schodek zhoršující vlivy). To je samo o sobě závažný makroekonomický negativní impulz narušení rovnováhy ve veřejných financích. Ale současně – ve snaze schodek „řešit“ škrtly v sociálních transferech, tedy „úsporami na finanční obsluze sociálního státu“, to vede ke zhoršené dostupnosti veřejných služeb a podněcuje sociální neklid. Avšak co je vůbec nejhorší: pumpováním nekrytých cca tří stovek miliard korun nutných k profinancování schodku úvěry do ekonomiky (spolu s externími vlivy v důsledku narůstajícího geopolitického napětí především ve vazbě na volatilitu cen energetických zdrojů) česká vláda roztočila inflační spirálu nebývalých rozměrů. S katastrofálními důsledky nejen pro středně a nízkopříjmové domácnosti, ale v neposlední řadě i pro podnikatelský sektor, přičemž konce extrémně rychlého růstu cenové hladiny nelze dohlédnout, stejně jako nelze tolerovat zcela zmatené kroky k tlumení jejich důsledků (viz kejkle se zákonem upravujícím valorizací důchodů);
- Navíc se vzdalujeme prostoru k racionální debatě o celkové úpravě daňového mixu (přesun od extrémně vysokého zdanění práce k vyššímu zdanění kapitálu, potažmo k nežádoucímu obratu ve vývoji podílu mezd zaměstnanců a firemních zisků na hrubé přidané hodnotě. Jestli byly oba podíly ještě v roce 2020 po delší době konečně zhruba v rovnováze (50 : 50 %), tak tendence pro toto pětiletí se obrací, když směřuje k poměru 47 % mzdy a 53 % zisky)⁴. Slova o potřebné nápravě však platí i pro strukturu mixu, třeba pro řešení velmi rozdílného a nespravedlivého zdanění (a odvody na sociální a zdravotní pojištění) mezi zaměstnanci a OSVČ, domácími a zahraničními firmami atd.
- Je načase rehabilitovat pro mnohé nepřijemnou tezi, že daňová soustava má vedle tak často zmiňovaných stránek (je redistribuční, motivující, stabilizující) také stránku bytostně *třídní* – tj. vůči komu je přátelská a vůči komu nikoliv;
- Transformovali jsme se přitom v obecně sdílené naději, že se světu nevzdálíme. Ke konvergenci sice dochází, ale nejen s mnoha výkyvy a pomalu, když však evidentně „sedíme ve vlaku, který nejenže jede po slepé koleji, ale dochází mu i pára“. Globální data ukazují, že *Evropa rychle ztrácí jak dynamiku, tak návazně konkurenceschopnost*. To plně platí i pro naši ekonomiku, navíc extrémně rizikově závisející na kondici německého souseda, složitě

⁴ Martin Fassmann. *Opravdu si Češi nezaslouží vyšší mzdy? SONDY REVUE 01-02/2023, str. 13.*

balancujícího v klimatu aktuálních geopolitických posunů, zejména narůstající rivality Číny a USA).

Tabulka 2: Celková dynamika HDP úhrnem za tři roky 2019 až 2022 a po odhadu 2023 (v %)

Teritorium	Celkem 2019-2022	Odhad 2023	Odhad celkem 2019-2023
Evropská unie	2,7	0,5	3,2
Německo	0,2	-0,1	0,1
Česká republika	0,2	1,3	-0,1
Čína	14,2	5	19,9
USA	4,8	0,5	5,3

Pramen: MF ČR, Makroekonomická predikce ČR, leden 2023, str. 9. Vlastní propoččet autora

- Česká ekonomika je chronicky sužovaná odlivem kapitálu – oficiálně ročně v řádu okolo 200-250 mld. Kč (údaje z platební bilance jako saldo dividend), neoficiálně o dalších 100 a možná i 200 mld. Kč, ne-li více. Tedy každoroční suma ztrát ne asi „jen“ tři procenta, ale možná až pět či sedm procent (spolehlivé odhady vzhledem k utajení kanálu transferových cen nejsou k dispozici). *Je to ekvivalent zhruba tak ročního schodku státního rozpočtu posledních let nebo třeba celoročního objemu výplaty všech důchodů počínaje starobními a konče pozůstalostními.* To dává celou problematiku nerovnováhy veřejných financí a prostoru pro obnovu jejich rovnovážného stavu do zcela jiného světa;
- Vedle těchto povýtce *objektivních faktorů* tu neblaze působí specifikum posledních měsíců, a sice neochota vlády (se silnou pozicí v obou parlamentních komorách a nově i na Hradě vést seriózní diskuzi jak s oslabenou parlamentní opozicí (při nulovém parlamentním zastoupení tradičních k levici se hlásících stran ČSSD a KSČM), tak na tripartitní bázi, tedy *faktor subjektivní*. Pokud neexistuje platforma veřejných odborných debat klíčovými otázkami života společnosti, pro vytváření podhoubí vznik a pěstování vize rozvoje české společnosti první poloviny 21. století, je téměř nemožné formovat žádoucí a všeobecně přijatelnou představu o podobě dlouhodobě platného společenského konsensu dalšího vývoje;
- Ekonomika v takto mizerné kondici a trvale oslabovaná odlivem kapitálu, nově s nezvládnutou inflační vlnou, resp. probíhající stagflací a s jen minimálními rezervami však v této neblahé konstelaci navíc stojí před (nepochopitelně) zamlčovanou výzvou: *aby včas, v potřebném komplexu a v dostatečné šíři zvládala přechod do čtvrté průmyslové revoluce. Tedy do nové, velmi dramaticky náročné vývojové fáze běžící již ve vyspělejších zemích a hrozící – v případě dalšího otálení – vyústit do pokračování nežádoucího zaostávání této země;*
- A to vše – v kombinaci s důsledky nekončícího seriálu dalších a dalších embarg a pochybných rozhodnutí Evropského parlamentu – *nevěstí nic nadějnějšího již pro tuto dekádu* (tím méně pro dekádu další).

Aniž by bylo nutné zatěžovat text dalším konstatováním pochmurných statistických dat, bylo by na druhé straně neseriózní a lehkomyšlné na tomto místě výchozími úvahami ústícími do potřeby odstartovat *druhé národní obrození* nezmínit ještě některé další – bohužel již konstanty – soudobého globálního společensko ekonomického klimatu. Neboť nejspíše právě jen v jejich rámci bude možné odvíjet prakticky všechny úvahy o potřebné změně v postavení i této země v dalších dekáдах, mají-li mít punc realističnosti a udržitelnosti. Nelze jít do podrobností, a tak si musíme – *v tomto prvním nástřelu určenému k otevření zásadní diskuze* – vystačit zatím jen s následujícími tezemi (příčemž je možné kriticky posoudit i jejich relevanci novým výzvám)

Teze osmá – deficit koncepčních řešení

Předchozí tři „ekonomické“ odrážky je nutné doplnit o *faktor selhávání státu* coby garanta dlouhodobých jistot jak pro podnikání v byznysu, tak pro životní jistiny běžného občana. Míni se tím *neschopnost vypracovat konsensuálně přijatelnou dlouhodobou sociálně ekonomickou koncepci a pak se jí držet.*

Místo dostatečně odborně odůvodněných věcných programových dokumentů (ať již jde o koncepční přístup k řešení třeba demografické krize, celého spektra ekologických výzev, trvání latentního tlaku příchodu migrantů i do prostoru české kotliny a Moravy apod.) se česká nestabilní decizní sféra věnuje *ad hoc* jen akutně vyvěřelým (či dlouhodobě odkládaným) konfliktům. V situaci, kdy není možné najít ve

společnosti potřebný konsensus k dlouhodobě prosazovaným racionálním řešením, se decize z nouze nutně uchyluje k běžné *pragmatické operativě*, často jen v závislosti na délce volebního cyklu.

Místo potřebné a stabilizující *kontinuity* se volí obvykle jen *nejschůdnější* způsob (díky střednědobé většině v Parlamentu), běžně se negují (i jakkoliv důležitá) rozhodnutí předchozí vládní koalice (viz třeba zavedení a následné zrušení II. důchodového pilíře, elektronické evidence tržeb, změna parametrů důchodového systému na hraně/za hranou ústavnosti apod.). Případně se vlády uchylují k evidentně prvoplánovým a zdánlivě nejjednodušším "řešením", a to aniž by se zvažovaly všechny relevantní souvislosti a tudíž s neznalostí všech důsledků, kdy celkový „efekt řešení“ může mít klidně dlouhodobě i záporné znaménko a kdy proto mluvíme o „bumerangovém“ efektu této zavrženíhodné metody.

Za všechny příklad z metody „řešení“ obnovy rovnováhy veřejných financí, což je samo o sobě zcela chvályhodný záměr, a to v podobě avizované redukce řady výdajů, v tomto případě *u státní podpory stavebního spoření*. Za tři dekády existence tohoto produktu na finančním trhu se jasně prokázala jeho prospěšnost jak pro domácnosti (a zprostředkovaně pro stavebně-průmyslovou infrastrukturu díky trvalé poptávce po jejich produktech) díky možnosti čerpat za relativně nízký úrok „stavebně“ účelový úvěr (na pořízení bytu, jeho zařízení apod.), tak pro stát (snížením tlaku na státní/komunální bytovou výstavbu), a v neposlední řadě pro finanční sektor (kde přes nyníjších cca 0,3 bil. Kč v depozitech stavebních spořitelny je významný stabilizační prvek).

Zmíněné výhody si prakticky otestovala již asi polovina českých domácností; platnou smlouvu má nyní každý třetí občan a stavební úvěr dostávají od stavební spořitelny na úrocích asi o třetinu levněji, než u klasické banky. A nejen to – pro úvěr si jde zhruba každý pátý držitel smlouvy, ta většina účastníků využívá „jen“ kombinace šestileté 100% garance nulového rizika s velmi slušným meziročním úrokovým výnosem (při započtení státního příspěvku okolo 6 – 7 %).

Pokud snad vláda tento příspěvek skutečně zruší/omezí (byť i jen u *nových* smluv, neboť pořád nikdo nezrušil zákaz retroaktivity), pak na výdajích nepochybně někdy teoreticky ročně ušetří proti dnešnímu stavu až 4 mld. Kč, ale za jakou cenu? Přece dosud tyto čtyři miliardy korun umožnily stavebním spořitelnám poskytnout asi 60 mld. Kč nízkouročených ryze účelových úvěrů, na které dosáhly i nízkopříjmové domácnosti k řešení svých bytových potřeb. Škrtnutí státního příspěvku by byl vůči domácnostem řešícím svůj bytový problém, a které nemají peníze nazbyt, doslova „finanční atentát“. Včetně důsledku, že to řadu z nich jen vyžene na úřady *požádat o příspěvek na bydlení*, a tedy požádat o rozpočtový výdaj jen z jiného rozpočtového „šuplíku“. Již nyní na něj stát dává okolo 8 mld. Kč, když počet lidí, nezvládajících finančně ustát energetickou krizi, nebezpečně narůstá. A možnost využít úspor ve stavební spořitelně jako investici do tolik vzývaných energetických úspor? Třeba k zateplení fasády, nasazení kvalitnějších vícevrstvých oken, přechod na levnější primární zdroj apod. – to vše by se nejspíš hodně lidem vzdálilo.

Podobné „decimální nápady“ slyšíme z Letenské ulice i pokud jde třeba o příspěvky na penzijní připojištění a tak podobně. Odborníci na vojenskou historii ale znají původ této *metody decimace* sloužící k „posílení morálky“ u nedisciplinovaného útvaru v případě další porážky v bitvě: Velitel nechával poté zbytek mužstva nastoupit do řady a nahlas odpočítávat – první, druhý, třetí. No a ten v pořadí desátý v řadě musel předstoupit a byl pro výstrahu ostatním exemplárně popraven... Nepřipomíná někomu dnešní *škrtačí snažení* ministra financí svou primitivní a krátkodobou logikou tuto nepřilíhající inteligentní vojenskou praxi?

Neschopnost systematické koncepční práce – *ztráta perspektiv* – byla docela tristní i vždy v minulosti, byť v předlistopadovém režimu o to byly činěny alespoň pokusy, ale v současnosti se již ukazuje být neudržitelným luxusem. Začátek třetí dekády totiž přináší zrychlený tok jen málokým očekávaných a často *globálních výzev*. Ty mnohdy zcela obracejí vžitě narativy a trestají ty subjekty, které – zvláště nemají-li oporu ve dlouhodobé strategii – pak obvykle ztrácejí schopnost koncepčně ukotvené pružné reakce (tj. schopnost změny *taktiky* při neměnnosti dlouhodobého *strategického zacílení*) na měnící se podmínky.

Ještě to není tak dávno, co jsme si začali uvědomovat komplexní logiku *fenoménu globalizace*, zjednodušeně a bez příkras vyjádřenou neokolonialistickou tezí „silnějšího“: „*My k vám z našich*

metropolí vymístíme špinavé a rizikové provozy, vy nám na oplátku dáte zpět čistou produkci“. Bylo přece jen otázka času, kdy tento tradiční vrchnostenský přístup u takto tradičně ponižovaných obětí ve třetím světě narazí a nebylo jasné, jakou podobu bude jeho odmítnutí mít.

Ať to zní sebekonspirativněji, tak již nyní evidentní, že zmíněnému a v jádru nerovnoprávnému modelu globalizace zcela nečekaně zasadila smrtelnou ránu epidemie Covid-19. Mimo jiné tím, že prakticky přes noc (hlavně formou *lockdownů*) zpřetrhala dlouhodobé přepravní trasy jako podmínku fungování tehdy praktikovaného modelu globální dělby práce.

A ať to zní sebemorbidněji, cena za zablokování první etapy globalizace je přece hrůzná: v polovině března 2023 se počet prokazatelně nakažených přiblížil 0,7 miliardám osob, když jedno procento – asi sedm milionu nemocných nákazu nepřezilo. A raději nespekulujme, zda byl hojně mutující virus rozšířen cíleně a kým, či zda šlo o náhodu. V kontextu tohoto textu – a ať je již vazba na snahu skoncovat se zmíněným nekolonializačním modelem globalizace fabulace či fabulací není – je přece podstatné, že přílet této „černé labutě“ jen velmi drsně obnažil fatální nepřipravenost většiny zemí na požadavek *zvládnutí národní bezpečnosti*, tentokrát v parametru medicínsko-farmaceutickém. Ale podobně bychom mohli uvádět další globálně a životně důležité bezpečnostní parametry (energii, potraviny, vodu a – v neposlední řadě – bezpečnost jako takovou ve vlastním slova smyslu) a ptát se, jak jsou dlouhodobě českou vládou zabezpečovány také třeba ony (v potřebné hloubce a komplexu).

Že jsou koncepční práce mimořádně složitou a konfliktní disciplínou? A tom jistě není sporu. Ale pokračování v nekonceptnosti již nadále nelze tolerovat.

Teze devátá – vnímáme správně paradigma současnosti?

Aby vzývané snahy o návrat ke koncepčnosti a programovosti nevyústily na cestu do slepé uličky a nedej Bože do bolestného „*nárazu do zdi*“, musí být v prvním kroku podmíněny věcně správnou identifikací současného stavu a klíčových podmínek jeho reálné rekonfigurace. To není vůbec jednoduché.

Proto se autor dopředu omlouvá řadě přátel, známým i neznámých publicistům, pokud snad v následujících řádcích najdou neumělé parafráze svých myšlenek a nejsou řádně citováni. Důvodů je více – především díky sdílení informací prostřednictvím internetu člověk ztrácí rychle přehled o původním autorství té, které myšlenky – a ty zvláště podnětné pak mediálním prostorem kolují obvykle delší dobu; jednak toto není klasický akademický text nutící k citační disciplíně. A navíc nutno zdůraznit, že autor si nečiní ani nejmenší nároky na originalitu textu – jde o klasický kompilát desítek, či spíše stovek statí, relací na You Tube, rozhovorů a konzultací.

Z více stran zaznívají postřehy o nezbytnosti promýšlet příčiny, průběh a možné vyústění geopolitických přesunů charakterizujících období především po globální finanční krizi odstartované před cca půldruhou dekádu kolapsem amerického nemovitostního trhu. Výše uvedená tabulka je záměrně jen úzkým výsekem vývoje hrubého domácího produktu soustředěním jen jak na tříletou „*COVIDOVOU* a roční *POSTCOVIDOVOU* etapu“, jednak jen na tři globální hráče (EU, Čínu a USA – Německo a ČR jsou v tabulce jen „*do počtu*“). I tak to stačí k ilustraci dramaticky se rozevírajících nůžek mezi nimi v dynamice produkce (včetně nehmotného zboží produkovaného sektorem služeb), aniž jsou současně publikována data o dynamice užití HDP na spotřebu a investice. Ale je snad zřejmé, že jednak existuje bezprostřední vazba=úměra mezi *dynamikou tvorby produkce* a *dynamikou jejího užití*, jednak platí, že *objem a dynamika (dnešních) investic předurčuje (s jistým řasovým posunem) objem budoucí spotřeby (a samozřejmě i nového investičního cyklu)*, když všechny tyto agregáty mají poměrně vysokou setrvačnost v čase.

Opakováním těchto elementárních pouček makroekonomie hodlá autor jen naznačit, že sice poměrně dobře vysvětlují fungování klasického ekonomického mechanismu v jeho *extenzifikační* podobě, tedy jak se choval v posledních pár stoletích, ale už se zdají být stále méně použitelné v několika málo posledních dekáдах. Důvodů je více a vzájemně se prolínají. Tradiční kategorie tržního mechanismu, především „*volná hra vzájemně si konkurujících nezávislých tržních sil*“ se postupně obsahově vyprazdňují, neboť učebnicová „*plně kompetitivní ekonomika*“ se stává fikcí. Nastupují *super/mega firmy*, co do teritoriální působnosti obvykle rozkročené již ne mezistátně, ale mezikontinentálně, co do oboru činností obvykle pokrývající celou horizontálu potřebných ekonomických aktivit.

Dobře je to vidět třeba na podobě moderního *agrokomplexu*. V něm jsou k *tradičnímu jádru* podnikání ve vlastní rostlinné či živočišné produkci – často v obou současně – jsou *přičleněny navazující předprodukční a poprodukční aktivity*. Tedy jak agrární věda a výzkum, tak třeba produkce umělých hnojiv a veterinární farmacie, výroba zemědělských strojů a zařízení, zpracovatelský průmysl (cukrovary, mlýny a pekárny, mlékárny a sýrárny, skladovací kapacity včetně mrazírenských, dopravní obsluha a někdy i pokrytí části spotřebitelské sítě potravinami atd.). To vše buď pod jedním vlastníkem (kapitálovou skupinou, nezřídka nadnárodní, optimalizující vnitrokoncernové náklady subdodávkami za režijské ceny), nebo dobře kooperujícími a navenek samostatnými subjekty (s opět optimalizovanými cenami ve vzájemném obchodním styku).

Vedle vlastních ekonomických aktivit takto sgrupované subjekty – zmíněné *super/mega firmy* vyvíjejí i zdánlivě nesouvisející činnosti, a to jak především ve směru k *mediím* (pokud snad již jejich mediální „divize“ netvoří samostatnou entitu firmy), tak ve směru k *politické reprezentaci* (ať na úrovni členů zákonodárných sborů, či přímo vládní sestavy), v neposlední řadě ve směru k *finančnictví*.

Výsledkem a projevem zmíněné integrace, tedy *prorůstání aktivit ekonomicko podnikatelských s mediálními a politickými* je snaha – právě díky této synergii – docílovat pro všechny zúčastněné přiměřený podíl na výsledném profitu. Nicméně – a výše uvedená tabulka to ilustruje – faktická stagnace ekonomického růstu v posledních letech v euroatlantickém prostoru naznačuje, že o nějakých významnějších přírůstcích *masy zisku* za teritoria *jako celku* nemůže být řeči.

Pokud ale tvorba ročních objemů HDP (zjednodušeně součtu odměnami za práci a zisků) střednědobě stagnuje, pak za prokazatelného předpokladu, že se příliš nemění poměr mezi odměnami za práci a kapitálovými příjmy to může znamenat jediné: že se jen vyostřuje konkurenční střet jednotlivých národohospodářských uskupení *super/mega firem*, kdy některé dosahují vyššího zhodnocení kapitálu, ale jen na úkor jiných.

Na přelomu druhé a třetí dekády mezi ty s vyšším profitem patří zejména firmy v odvětví *farmacie* (poptávka po anticovidových lécích a zdravotnických prostředcích), odvětví *informačních a komunikačních technologií* (poptávka po nové generaci strojů a přístrojů napříč všemi odvětvími v reakci na nástup etapy Společnost 4.0) a nepochybně ve „speciálním“ *odvětví zbrojního průmyslu* (strojírenství plus chemické závody produkující komponenty do střeliva a výbušnin v návaznosti na nové kolo globálního zbrojení a celkové militarizace společnosti).

Je současné paradigma udržitelné? Autor není zdaleka sám (a děkuje ing. Janě Simonové za podněty), že nejen soudobý model české ekonomiky, ale fakticky celý koncept liberálního kapitalismu nevytvořil praxi *konstruktivního rozvoje* společnosti, ale přesně naopak. Dlouhodobě dochází k manipulaci tržního prostředí ve prospěch nejsilnějších hráčů (sílicí korupce při státních zakázkách a privatizaci funkcí státu, tj. bezrizikové podnikání, kde je jen jeden vybraný "podnikatel", snižování progresivity zdanění), vidíme polarizaci příjmových nůžek, které umožňují na jedné straně extrémní kumulaci příjmů a majetku do rukou zlomku těch nejbohatších a na druhé straně přináší reálné chudnutí zbytku obyvatel. Dosud umně podněcovaná spotřeba vede k rostoucímu zadlužování. Jak dlouho se budou lidé ochotni dále zadlužovat, aby mohli studovat a zajistit si bydlení a další životní potřeby? Jak dlouho to ještě může jít dál touto cestou?

Teze desátá – jak dál s ekonomickým růstem?

Zdá se, že – aspoň ve vyspělých enklávách euroatlantického uskupení – postupně vyhasínají „klasické“ poptávkové impulzy k ekonomickému růstu. Platí to o celém spotřebním koši drtivé většiny domácností. Od zajištění *dostatku potravin* pro domácnosti (již cca pětina obyvatel zde žijících trpí chronickou nadváhou a následně civilizačními chorobami), přes produkci spotřebního zboží (brzdou je již *vysoká nasycenost ve vybavení domácností* televizory, pračkami, ledničkami, automobily a prakticky celým nabízeným sortimentem bílého zboží včetně přípravků), kdy se investice do *industrie konzumu volného času* (zážitkové aktivity, cestovní ruch) ukázaly být za Covid-19 či při vyhlášení různých embarg mimořádně rizikové/ztrátové.

Jestli je k tomu možno připočíst ještě narůstající fenomén ekologicky motivovaného tažení za „udržitelnost“, pak je načase hledat průchodný prostor *pro revitalizaci principu dlouhodobého dolování renty*, samé to podstaty tržní ekonomiky. Jestli – a to jsme právě naznačili – ekonomický růst již dál nejspíše nepůjde zajišťovat přes „tradiční“ rok od roku vyšší konzum zboží a služeb domácnostmi (i při sebe působivější reklamě a propagaci využívající *in line* informace o chování spotřebitelů prostřednictvím čipů na jejich platebních prostředcích díky elektronickým pokladnám, či třeba úplatnými finesami nabídky prodeje s odkladem splátek, „velkorysími“ spotřebitelskými úvěry a půjčkami), tak mnoho jiných možností se nenabízí.

Pokud byl dosavadní systém ekonomického růstu z valné části založen právě na umně podněcovaném *sklonu občanů ke konzumismu* (nepochybně lákadlo plných výloh zboží na západ od býv. ČSSR se stalo jedním z hlavních impulzů k synchronizovanému zhroucení socialismu nejen u nás, ale též ve všech zemích střední a východní Evropy včetně býv. SSSR koncem 80. let), čili na *radostném očekávání lepšího zítřku*, tak nelze vyloučit, že nové paradigma zatím poslední fáze moderního kapitalismu bude – z psychologického hlediska – založené na pravém opaku: *na strachu z budoucna a emocí ze strachu plynoucích*. Někteří futurologové (Petr Robejšek) přímo hovoří o riziku sklouznutí společnosti k moderní formě závislosti běžné v novověku zhruba od poloviny minulého tisíciletí až do současnosti – tentokrát v podobě *technofeudalismu*. Předpona „techno“ proto, že technické prostředky k tomu jsou již většinou vyvinuty a otestovány (třeba odchodem od papírových peněz k elektronické formě ve vztahu jak k nákupům zboží, tak třeba ve styku s bankou, úřady apod.).

Tato varianta *nové podoby ekonomického jádra společnosti* by sice možná mohla být novou podobou generování ekonomického růstu (jakožto prostředku nutného k celkové regeneraci společnosti), ale na druhé straně by ovšem nejspíše měla *dalekosáhlé negativní důsledky v celé nadstavbě*. A to počínaje reálným uplatněním lidských práv a konče občanskými svobodami v situaci, kdy by bylo možné snadno individuální osobu a její praktické chování téměř anonymně ovládat přes „jeho“ peníze (umístěné na bankovním kontě). Tedy místo potřebného *tlumení* nyní narůstající celospolečenské krize přispívat systémovým způsobem spíše k *její eskalaci*, možná až do civilizačně nepřijatelných podob. Nemůže být chmurnějšího a zcela nežádoucího scénáře.

ČÁST TŘETÍ – KDE JSOU REÁLNÁ VÝCHODISKA Z DNEŠNÍ KRIZE?

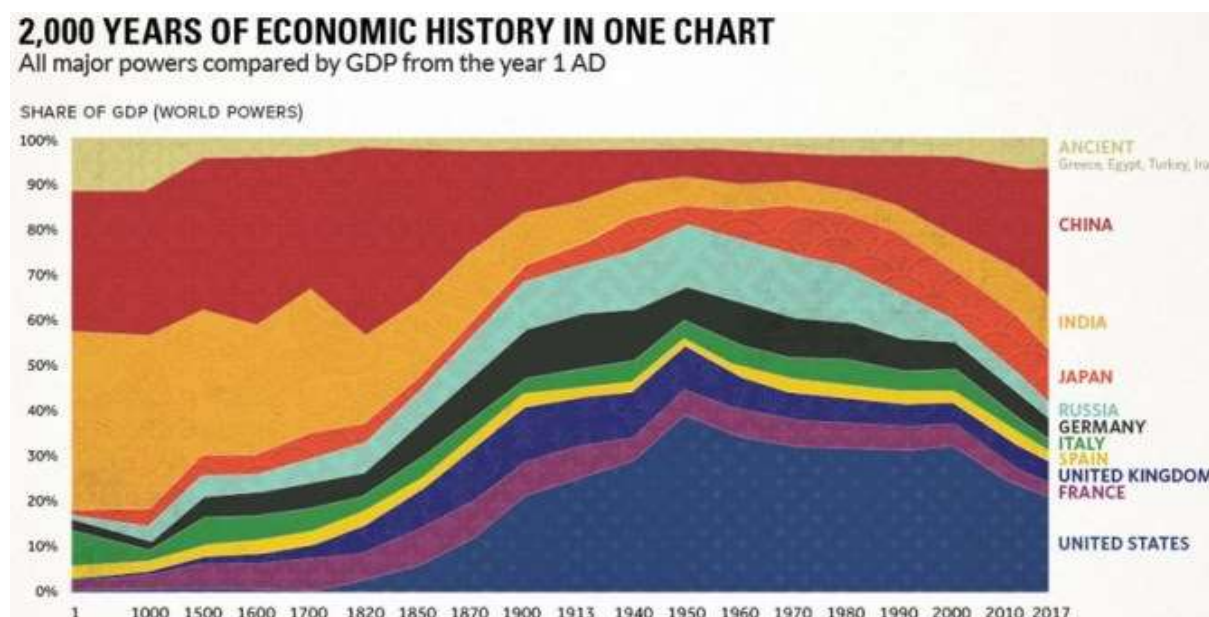
Předchozí dvě části byly v prvním případě pokusem o ponor do nedávné *minulosti* národního hospodářství Československé/České republiky (posledních tří čtyř dekád zachycujících zásadní změnu paradigmatu po kolapsu reálného socialismu), v případě druhé stati podobně subjektivní snahou o postžení nejviditelnějších rozporů v *přítomnosti*. Je proto logické, že nyní předkládaná třetí stať – je záměrně uvedena hodně mlhavým a alibistickým slovíčkem „MOŽNÁ“ – se pokouší prolongovat některé pozoruhodné tendence do poměrně *blízké budoucnosti*. Ani číslovku „tři“ není nutné vnímat nějak striktně – východisek může být mnohem více, a mohou být docela překvapivá.

Je vcelku evidentní, že jestliže existuje celý vějíř interpretací i poměrně „tvrdých“ statistických/empirických dat o tom, *co se již fakticky stalo v minulosti*, a to hlavně podle naturelu analytika, resp. podle toho, zda se na škále člověka politicky smýšlejícího cítí být umístěn na pozici odprava doleva a do jaké hloubky je v analýze ochoten zajít, pak tím spíše se diapazon možných vývojových trajektorií otevírá *v čase směrem dopředu, do budoucnosti*.

Variantních prognóz jsou spousty a mají společného především to, že drtivá většina z nich se nikdy nenaplní. Což ale jistě neznamená, že by neměly být vůbec zpracovávány a veřejnosti předkládány jak coby „tykadla“ ohmatávající prostor možných/pravděpodobných *budoucností*, tak i proto, že na prognózách jsou většinou nejpozoruhodnější *předpoklady*, za nichž jsou sestaveny. Přirozeně vždy jejich expektace je nutné brát s určitou mírou volnosti/rozptylu. Seriózní prognostici dobře vědí, že ani v nejkvalifikovanější týmy nejsou schopny postihnout zdaleka všechny faktory, které budou určující pro budoucí vývoj, tím méně dobře spočítat jejich přímé/nepřímé vazby a multiplikace, o přiletu *černých labutí* ani nemluvě.

Východisko první – kontext možných strategií

Změnu v poměru globálních sil – a k tomuto fenoménu je nezbytné bedlivě přihlížet při pracích na libovolných prognózách žádoucího vývoje české ekonomiky – dobře znázorňuje následující obrázek:

V koncovém roce 2017 grafu je možné odhadnout podíl USA na světovém hrubém domácím produktu (z textu není zřejmé, zda jde o paritu kupních sil jednotlivých měn, či o propoččet z oficiálních směnných kurzů) na cca 21 % a v témže roce podíl kontinentální Číny již na cca 28 %. Pokud bychom chtěli graf aktualizovat na základě údajů po roce 2017, tak – jestliže *celkové tempo přírůstků* HDP (sezónně očištěných a ve stálých cenách) za následujících šest let činí u USA celkově asi desetinový vzestup (10,5 %), pak u Číny to bylo více než trojnásobně rychleji (35,7 %). Je tudíž zřejmé, že odstup Číny a USA (přesněji řečeno odstup Číny a ostatního světa) se dále zvětšil.

Při pohledu na delší časový úsek vidíme zrychlení dlouhodobé tendence, kdy dvě klíčová euroatlantická společenství – USA + EU – stále markantněji vyklízejí své dřívější globálně dominantní ekonomické pozice. Ještě na konci 40. let minulého století produkovaly USA asi 40 % světového HDP, kdežto Čína byla někde na 6 procentech (což byla pouhá třetina podílu obsazeného tehdy Velkou Británií spolu s Francií, generujících v té době ještě asi pětinu světového HDP).

A pokud jde o aktuální data? Ekonomika všech EU za zmíněných posledních šest let (2018-2023) vzrostla o pouhých 6,9 %, když ČR jen o 6,0 %. To už v našem případě ani nemá moc smysl mluvit o *růstu*, ale – při průměrném meziročním pohybu o asi procento, spíše o střednědobé *stagnaci*⁵.

Nejde však jen o velmi diferencovanou rychlost v pohybu tohoto samotného makroekonomického *superagregátu* podle jednotlivých *supervelmocí* a dalších zemí. Mnohem závažnější je domýšlení všech relevantních souvislostí, především makroekonomických a na prvním místě *věcné struktury tvorby HDP*, především *hmotné*. Specialisté vědí, že do objemu vytvářeného HDP se započítávají nejen ekonomické efekty klasické produkce *hmotného zboží* určeného ke spotřebě domácností, k investicím a k exportu, ale také efekty všech *nehmotných aktivit*, v podstatě *služeb*). Takže na výši vytvořeného HDP má vliv nejen schopnost produkovat tradiční produkty jakými jsou ocel, cement, potraviny a tak podobně, ale třeba i počet soudních žalob.

⁵ O to pozoruhodnější je názor Bc. Jana Lipavského, současného ministra zahraničních věcí ČR, který v pondělním PRÁVU z 27. března 2023 v tomto ohledu konstatoval, že „Česko díky Evropské unii zažívá nejvyšší míru prosperity ve své historii, jsme součástí největší ekonomiky světa a cokoliv jiného, než EU, znamená chudobu, bídu, zmar.“ Viz str. 4.

Proto nemůže překvapit, že se v Číně – držící nejspíše již třetinu globálního HDP, nyní produkuje asi 80 % i velmi sofistikované světové hmotné výroby (třeba léků včetně v Číně vyvinuté anticovidové mRNA vakcíny umožňující prostřednictvím tvorby speciálních bílkovin spustit v organismu imunitní reakci včetně modifikací reagující na mutující virus). Čína produkuje většinu tzv. účinných farmaceutických látek (API) coby základu léků a léčivých přípravků. Ale globálně dominantně vysoký je podíl čínských firem též na produkci výchozích průmyslových či stavebních materiálů či komponentů (konstrukčními oceli a konstrukcemi počínaje přes speciální chemikálie a masovou výrobou běžné obuvi konče). Známa jsou též dynamicky rostoucí čísla o čínských patentech, high-tech produkci v oboru informačních a komunikačních technologií atd. Evropská unie je kriticky a strategicky závislá na importu 103 kategorií produktů nejen z oboru farmakologie, ale například i z oboru elektroniky, chemikálií, kovů a minerálů.

Jeden z motorů globalizace konce minulého století, velmi zjištěná a krátkozrace cílící na minimalizaci výrobních/celkových nákladů a díky tomu i na stlačování inflace ve vyspělých zemích, bylo právě vymísťování pracné, ekologicky či jinak problémové domácí produkce do teritoria jihovýchodní Asie, především do Číny. Poměrně nepozorovaně se tak právě Čína v posledních dekádách dostává nejen do pozice *globální fabriky*, schopné dodávat v potřebné kvalitě (a od té odvozené láci snížené díky ekonomickému efektu „úspor z rozsahu“) zboží prakticky v libovolném množství, ale zrcadlovitě se ostatní „odběratelský“ svět dostal do zmíněné citelné závislosti na této podobě kooperace (dělbý práce). A opět: v principu tu nejde jen o samotnou kontinentální Čínu (i když tam to dosud nejpatrnější), neboť pozoruhodný vzestup je patrný u většiny ekonomik jihovýchodní Asie (v první řadě Indie, které se neznámo proč dostává zatím jen pramálo pozornosti). Ale také ekonomik Bangladéše, Pákistánu, Indonésie, Malajsie, Vietnamu – o menších „jihovýchodních tygrech“ typu Jižní Korey ani nemluvě, což dvojnásob platí o ignorování vývoje na jihoamerickém kontinentu či v Africe.

Krátkozrakost a sebestřednost „stratégů“ tohoto typu společensko ekonomického pohybu neoliberalního střihu v posledních cca čtyř dekádách již nese své jedovaté ovoce. Podobně je nutné nahlížet i na pošetilé „recepty“, jak mylných kalkulací vybrusit. Jsme tudíž proto svědky snahy neokonů třeba co nejvíce vyostřovat soupeření nově se formujících bloků, které však jen zčásti teritoriálně kopírují poválečnou studenovělečnickou konfiguraci. Protiváhou rozšířeného NATO již není blok Varšavské smlouvy, ale spíše uskupení BRICS. Nejružnější forma obchodních překážek a přímo embarg nutně vede ke zpřetrhávání pracně budovaných vazeb, což má dva hlavní důsledky:

- Repatriace produkce do původních zemí bude znamenat její zdražení a riziko protiopatření sankční povahy
- Odstřížení se od globálního inkubátoru zrychlené společensko ekonomické dynamiky nacházející se v jihovýchodní Asii, a to již od počátku této třetí dekády 21. století.

Jedna z teorií mezinárodních vztahů⁶ je založena na předpokladu, že ke zlepšení stability jinak si konkurujících zemí/uskupení lze dospět systematickým posilováním provázanosti jejich ekonomik. Kdy případně zpřetrhání obchodních vazeb by bylo tak devastující – pro obě strany – že se takového kroku raději vyvarují. Tento koncept není nový a je možné ho na řadě praktických případů verifikovat (poválečná obchodní vazba Finsko – SSSR se stala základem prosperity této skandinávské země, v mnohem větším rozměru je to možné dokumentovat na oboustranných přínosech z kooperace Spolkové republiky Německo počínaje vládami W. Brandta a konče aktivitami kancléřky A. Merkelové). Nicméně verifikace a spásnost této teorie není absolutní⁷ – a jsme právě svědky tohoto testování.

⁶ Autor se tu odvolává na vstupní přednášku prof. Petra Druláka o teoriích mezinárodních vztahů, přednesenou na zasedání Jungmannovy národní akademie 23. března 2023 v budově ČSVTS na Novotného lávce v Praze.

⁷ Přestože příkladem by se našlo v historii spousta (současná devastace ekonomiky Kubu po již tři generace trvajícím embargu ze strany USA, škody v československé ekonomice ústící až do kolapsu 3. pětiletého plánu po roztržce s Čínou počátkem 60. let minulého století atd.), tak jeden je (s ohledem na miliony mrtvých) zvláště varovný. Důvěru v tuto teorii měl v nejvyšším vedení SSSR i J. V. Stalin. Ten byl – po dohodě v Rapallu i po celé třicátá léta, i po nástupu A. Hitlera do kancléřské pozice v Německu nekompromisním zastáncem co nejužších hospodářských vazeb na Německo. Proto třeba ignoroval informace rozvědky o chystaném blitzkriegu a dál riskoval dodržování smluv o masivních dodávkách ruské ropy, chemikálií i potravin do Říše. A je též známo, že počáteční úspěchy wehrmachtu v létě 1941 byly dány mj. jiným tím, že německé tanky jezdily na ruskou naftu a značná část proviantu pro německé vojáky měla surovinový původ na Ukrajině a v Rusku.

Prostor České republiky pro volbu nějakou vlastní strategie – s kým hospodářsky úzce kooperovat a od koho se distancovat – je zjevně kriticky limitován jejím „mocenským postavením“. Což ovšem nutně neznamená, že by ty složky ve společnosti, které ještě neztratily schopnost kritického vidění současného vývoje, snad neměly o podobě žádoucí strategické vize aspoň přemýšlet. Lze jen doufat, že se tyto aktivity mohou časem vyplatit.

Východisko druhé – odpoutat se od diktátu Washingtonského konsensu

Počátkem 90. let v této zemi spuštěný souběh privatizace, předčasné liberalizace a vcelku komplexní deregulace (jakožto jádra Washingtonského konsensu) přináší s odstupem času viditelně více problémů než pozitiv. Neuvážená fetišizace ekonomické teorie „volné hry tržních sil“ se při nárazu s realitou deformovaného trhu, na kterém už o „volné hře“ není ani památky (a tento neoliberalní slogan dnes může nanejvýš kontaminovat vysokoškolská skripta pro důvěřivé posluchače ekonomie) přinesla – v kombinaci se zatlačením státu do submisivní pozice – nejen ztrátu centrální ekonomické autority (což je samo o sobě významná hodnota při koordinovaném a koncepčním dlouhodobém řízení celospolečenské reprodukce), ale má i další důsledky, které se nezdá vzájemně sčítají do *záporné synergie*. Stát především ztratil schopnost racionálně regulovat tržní prostředí (včetně selektivní cenotvorby⁸, resp. bránění kartelovým dohodám a zneužití dominantního postavení subjektu na trhu), průběžně vyhlazovat výkyvy na křivce ekonomického cyklu, není schopen zvládat inflační vlnu, ani hledat nutný konsensus v úsilí se vypořádat s nerovnováhou ve veřejných financích. Pokud odejdeme od makroekonomického nadhledu, pak je patrné, že i v běžném hospodářském životě byl stát (privatizací firem) v převážné většině oborů již fakticky vytlačen z možnosti obsazovat výhodné pozice na křivce U. Vysoce profitabilní etapy (předvýrobní a povýrobní) přenechal zhusta zahraničnímu kapitálu, a to se všemi v předchozí (druhé části) textu uvedenými negativy.

Je načase tuto slepou „washingtonskou“ transformační trajektorii opustit, pokud to ještě je vůbec možné. Varianty, jak zvrátit devastační dopady zvolené liberální podoby sociálně ekonomické transformace československé ekonomiky, však není mnoho – v zásadě se nabízejí dvě hlavní, aspoň co se týká vlastnické pozice státu:

- *Rehabilitovat stát* v pozici podnikatelského subjektu jakožto investora do projektů v nadějných oborech (a snad jen s minimálním počtem výjimek kooperace formou PPP, případně *joint venture*);
- *Vykoupit u strategických firem akcionářské podíly* a časem stát dostat do postavení majoritního vlastníka.

Obě varianty jsou nutně podmíněny překonáním řady úskalí jak subjektivního, tak objektivního rázu, když podobné řešení bude nutné hledat u omezení liberalizačních a regulačních praktik.

• Subjektivní překážky

Mezi ta hlavní úskalí *subjektivního rázu* budou na prvním místě námitky/obstrukce/protiakce neoliberalů. Třeba teze, že etapa *znárodnění a národních podniků* tu už kdysi byla za socialismu a že neradno opakovat stejné chyby. Tyto námitky/reálné překážky/výhrůžky/sankce však nutno očekávat nejen od *katedrálních ekonomů – teoretiků*, ale – nepochybně skrytě ze zákulisí – především od lobby *privátních firem*, které se (právem) obávají vstupu (konkurenčního) státního kapitálu do svého oboru podnikání. Není důvod pochybovat o tom, že půjde o silný politický střet s extrémním vměšováním se nadnárodního kapitálu, inkasujícího z dnešní situace stamiliardové výnosy.

Zde je na místě malá odbočka k tezi, která byla jen letmo nastíněna v předchozích textech. Jde o pochopení logiky neoliberalismu v kontextu soudobého vývoje kapitalismu. Nepochybně bude shoda na

---

⁸ Platí, že regulování cen by měl stát dělat spíše výjimečně, v krizových situacích apod., nikoliv primárně třeba ze sociálních důvodů, což by zničilo systém objektivních tržních cen jako důležitý ekonomický indikátor. Je však otázka, do jaké míry je tak malý trh, jaký máme pro deset milionů spotřebitelů v ČR, vůbec ještě *plně kompetitivní*.

tom, že primární podmínkou jeho pozitivního rozvoje je stimulace poptávky. A to jak na domácím trhu té které země, tak v přeshraničním měřítku. Potenciál pro růst domácí poptávky je obvykle vyčerpán, její růst na úkor zadlužování domácností odkladem plateb za nakupované zboží má též své limity. Navíc se kapitál internacionalizuje a nadnárodní firmy jen tímto krokem vlastně sčítají zákazníky z více zemí, kde přímo vyvíjejí své podnikatelské aktivity. K tomu, aby mohl tento proces pokračovat jen s minimálními komplikacemi (především nestejným podnikatelským prostředím v zájmových zemích), si mezinárodní kapitál v předstihu začal vytvářet nezbytné podmínky – především jeho volný pohyb mezi zeměmi, minimum státní regulace a vůbec co nejslabší pozici států. Skvělým způsobem tuto filozofii washingtonskou transformační trajektorii otestoval jak v jihovýchodní Asii, poněkud složitěji v Jižní Americe, ale především od počátku 90. let na dosud nepřístupném teritoriu zemí RVHP.

Tyto nové přístupy + nové trhy se staly v desetiletích okolo přelomu 20. a 21. století masivním impulzem k posílení jeho pozic, když jevovou stránkou tohoto velmi sofistikovaného manévru byl proces globalizace (navíc s využitím dalšího růstového faktoru v podobě expanze do zemí s komparativně nižšími mzdovými, ekologickými apod. náklady). Lze souhrnně říct, že ty nejvýznamnější nadnárodní společnosti (s finančním obratem rovným ročnímu HDP středně velkých států) v posledních desetiletích výborně ovládly moderní metody strategického řízení. Kombinací silné centrální autority (správní rady) disponující finančními zdroji na úrovni ročních rozpočtových výdajů středních států, díky detailní znalosti legislativy v zájmových oblastech (hospodářsko finanční, pracovní právní, ochrana životního prostředí), možnostmi působení na tamní politické struktury v centru i v regionech a v neposlední řadě po vstupu do mediálního prostředí dosáhly nadnárodní společnosti na možnost pro ně vhodným směrem ovlivňovat veřejné mínění (podporující právě jejich podnikatelské záměry. Často tak docházíme k poznání, že se v řadě zemí již pevně zformovala systém *diktátu redistribuční moci*, neboli jakási „stínová podnikatelská vláda“, nepochybně i v úzké vazbě na finanční kruhy. A ta má v řadě případů silnější slovo, než legálně existující vládní moc včetně zákonodárných sborů, ale má schopnost do nich nominovat (veřejně či skrytě) své lidi.

Není divu, že verbálním projevem ze strany soudobých nadnárodních kapitálových skupin jsou nyní již i otevřené útoky na státy, kde se jim *manévr dominance* nepodařil, a kde se setkávají často s otevřeným odporem tamních suverénních vlád. Ať to je především kontinentální Čína či Ruská federace či další země, kde to nemusí být tak výrazné. Vždy jde o *střet dvou v principu stejně konstruovaných entit* – suverénních subjektů disponujících dostatečně silným zázemím k prosazování svých zájmů. Rozdíl je „jen“ v motivaci.

Motivací je v případě center moci kapitálu klasický tržní princip velící k nezbytnosti jeho *dlouhodobého zhodnocování a docilování profitu pro zainteresované*, kdežto v případě států se pak používá tradiční *argument ochrany národních zájmů obyvatel dané země*.

A tento konflikt obou skupin aktérů – kapitálu i státu – pak může mít vnějškově nejrůznější podobu, v krajním případě bohužel i válečného konfliktu. To však nic nemění na – pro mnohé překvapivém – faktu, že *praxe neoliberalismu* je přesným *opakem jeho teoretických proklamací* – méně státu, méně regulace, více volné hry tržních sil.

Ve skutečnosti jde u nadnárodních kapitálových skupin o velmi propracovaný systém řízení z centra, účinně regulující podřízené subjekty za pomoci kladné i záporné motivace všech účastníků s ohledem na dosahování dlouhodobých cílů. Pouze v tomto ohledu – v minimu demokracie uvnitř firem – se zdá být celá konstrukce fungování nadnárodních kapitálových skupin výsledně efektivnější, než je tomu u firem státních. Tam existuje řada prvků, tlumících extrémní motivačních nástrojů (jak limity odměn a jiných benefitů, tak třeba služební zákon chránící manažery, pozice tripartitního vyjednávání atd.). I z tohoto důvodu je třeba vnímat někdy užívaný slogan „řídít stát jako firmu“ jen jako jistou nadsázku.

- **Objektivní překážky**

Neměně je třeba při úvahách o žádoucím posílení vlastnické pozice státu (ve snaze dostat se na paritu vůči síle nadnárodních kapitálových skupin, dnes již v prostoru české ekonomiky silně etablovaných) podceňovat i mnohá úskalí *objektivních faktorů*. Na prvním místě to je otázka dostatku peněz a nebojácných lidí – vlastenců, odhodlaných k uskutečnění potřebného strategického manévru. Výchozí situace je extrémně tristní: třeba současná struktura státního rozpočtu, chronicky deficitního, na

výdajové straně s nějak podstatně masivnější podobou kapitoly *Všeobecná pokladní správa*, resp. subkapitolou 62 (*Nákup akcií a majetkových podílů*) prakticky nepočítá. V etapě hrozícího pádu do dluhové pasti již v nejbližších letech o tom zřejmě málokdo uvažuje (když tu není důvod komentovat expanzi v některých „speciálních“ výdajových položkách, na jejichž úhradu se po *špidlovsku* „zdroje vždy najdou“). A je vcelku lhostejné, zda by šlo o výdaje z veřejných zdrojů na nákup pozemků, na zpracování projektů či o samotnou investici do nové firmy, či o náklady spojené s převzetím firmy existující. Menší překážkou se zdá být získání potřebného množství (a v žádoucí struktuře) personálního obsazení budoucí nové státní firmy; zde mohou výhody pro budoucí zaměstnance a manažery převážit jisté psychologické bariéry.

Podobně zvládnutelný je i problém optimálního zacílení investic – riziko chybných rozhodnutí jistě existuje, nicméně je nepodstatné. Pokud by šlo o odvětvovou strukturu, nejspíše bude rychlá shoda na preferenci státního vlastnictví infrastrukturních sítí, především sítě energetické, telekomunikační, vodohospodářské, veřejné dopravy apod.

Důležitější je, že by se nezačínalo na „zelené louce“. Spousta racionálních podnětů je přece již obsažena třeba v dokumentu *Národní investiční plán ČR 2020-2050*, byť – vzhledem k následujícímu kolapsu do té doby ještě vcelku fungujícího modelu globálních subdodavatelských vazeb a dopadům plošných embarg s ohledem na vývoj ukrajinsko ruského konfliktu – je možné uvažovat o nezbytnosti přehodnocení jak jeho celkového pojetí, tak třeba validity některých vývojem překonaných podnikatelských záměrů. A to aniž by se ustupovalo od strategického směřování:

- *materiálně* vzato k posílení soběstačnosti a národní bezpečnosti v klíčových komoditách, jakož i tahouna nové podoby ekonomického růstu
- *finančně* vzato k alokaci výnosů/zisků především na posilování příjmové strany veřejných financí.

Pokud odejdeme od primárně ekonomických otázek, pak za uvážlivou analýzy a případnou revizi by stály i jiné koncepční záležitosti (těm by se měl věnovat samostatný materiál). Protože nejen poslední velké krize, ale i vcelku všední záležitosti, kdy se jedná o řešení větších celospolečenských problémů (typu reakce na pandemii Covid-19, kdy ve vzduchu visela existenční hrozba úpadku celých národohospodářských sektorů čelících výpadkům dříve běžného objemu poptávky, třeba ve službách cestovního ruchu, zdravotnictví, sociální služby apod., nyní extrémní a celoplošný růst cen zboží a služeb sunoucí slabší příjmové skupiny řádově stovek tisíc domácností do stavu materiální bída v kombinaci s neochotou vlády pro tyto případy použít již předem připravená řešení „ze zákona“ – tj. adekvátní navýšení sociálních plateb, především důchodů odpovídajícím valorizačním schématem), varovně naznačily *malou operativnost a nízkou společenskou efektivnost dosavadního modelu vládnutí*.

Aniž je třeba jít do podrobností, ke zvážení je třeba dát třeba dosavadní legislativní uchopení pozice *České národní banky*. V reálu se ukazuje, že míra její nezávislosti je přemrštěně vysoká. ČNB je fakticky odpovědná jen za držení inflace kolem plus dvouprocentní hranice a ani to dlouhodobě nezvládá. Ani – v důsledku své faktické exkomunikace ze systému řízení hospodářského cyklu – objektivně vzato zvládat nemůže, protože k tomu nemá dostatek potřebných nástrojů. A naopak: její tak opečovávaná „nezávislost“ se přece již opakovaně ukázala jako fatálně mylné řešení. Jednou (před čtvrt stoletím) při zbavení se valné části českého zlatého pokladu podivným prodejem za asi jen sedminu současné ceny zlata za unci (nehledě na numismatickou cenu svatováclavských dukátů, tvořících významnou část pokladu), dále opakovanou manipulaci s kursem koruny vedoucí jak k nečekané recesi nejen na sklonku 90. let, tak i po roce 2010, následně kurzovým závazkem v minulých dekádách atd.). Na dnešní neblahém stavu ekonomiky/společnosti se tak významně podílí faktická systémová nemožnost dostatečně pružně a do hloubky zkoordinovat měnovou a rozpočtovou politiku.

Totéž „v bleděmodrém“ platí třeba o chybějící synergii nekoordinovaně „fungujících“ regulačních orgánů majících ze zákona dohlížet na dodržování pravidel hospodářské soutěže. Počínaje Úřadem na ochranu hospodářské soutěže přes Českou obchodní inspekci, Státní zemědělskou a potravinářskou inspekci, Energetickým regulačním úřadem a konče Odborem cenové kontroly Ministerstva financí, případně hospodářskou kriminálkou. Nezvládnutí inflace a extrémní nárůst chudoby v posledních měsících přece není vyvolán jen drzostí managementu a akcionářů zahraničních obchodních řetězců, bezostyšně okrádající bezmocného českého spotřebitele a vyvádějící podstatnou část svého profitu do zahraničí,

ale i fatální neschopností státu se těmto praktikám účinně a koordinovaně včas a razantně postavit (byť by k tomu měla i právně podložené nástroje).

Ke zvážení je však posouzení reálného fungování zákonodárných orgánů, především smysluplnost existence Senátu a v neposlední řadě i právo „posledního slova“ uděleného Ústavnímu soudu, prosazujícího se v řadě případů fakticky jakožto dominující třetí komora Parlamentu ČR.

A konečně je velmi riskantní setrvávat v servilitě vůči bující bruselské byrokracii. Nic proti byrokracii jako takové – implementace jejich předností přece kdysi napomohla díky osvícenectví Josefa II. k žádoucímu posunu Zemí království českého mezi evropskou elitu, ale proti té karikatuře byrokracie, která přestává vycházet z exaktních vědních poznatků, je smýkána spíše ideologií, politickou zaslepeností a zeleným či lidskoprávním fanatismem než racionalismem a docela obyčejnou kalkulací.

Nemá-li pokračovat proces nežádoucího zaostávání této země – poměřováno k těm, kteří určují globální dynamiku (a euroatlantické společenství to přece už dávno a ani zdaleka není) – a naopak má-li v potřebném komplexu a v dostatečné šíři zvládnout přechod do čtvrté průmyslové revoluce, pak součástí druhého národního obrození by měla být reforma všech článků společenského uspořádání, jejichž současná podoba se místo urychlovače stává brzdou. I to je součástí odpoutávání se od neoliberalních praktik, které jsou společným jmenovatelem současných problémů a narůstajících krizových jevů. Včera bylo pozdě.

Východisko třetí – rehabilitovat strategické řízení a soustředit se na tvůrčí potenciál člověka⁹

Jestliže liberální kapitalismus nevytvořil – a ani vytvořit objektivně nemohl – žádoucí teoretickou vizi (a tím méně praxi) *konstruktivního rozvoje společnosti*, ale přesně naopak, pak je to pádný důvod k předložení zcela jiného konceptu, *vlastní vize*. Takové, která – v materiální základně – omezí/znemožní účelovou manipulaci tržního prostředí ve prospěch nejsilnějších hráčů jako osvědčenou cestu k další polarizaci příjmových nůžek a majetku (potažmo moci ekonomické a politické, viz Valenčíkovy teze k podstatě a efektům *pozičního investování*) a následně bude mít příznivý dopad i do všech subsystémů společenské nadstavby.

Nabízí se možnost *rehabilitace strategického řízení společenského rozvoje*, nejspíše velmi difúzního, zahrnujícího sice co nejšířší záběr subjektů (bráno ať co do regionálního rozměru, sociálního složení, profesní orientace apod.), ale současně velmi *demokraticky koordinované* ve svém novém směřování na základě silného respektu k jejich specifickým potřebám a individuálním představám žádoucí budoucnosti (a zde můžeme najít spoustu inspirací u zduaru *prvního národního obrození*).

Na jiném místě jsou analyzovány silné a slabé stránky alternativních vizí, ať "Nové dohody" nebo "Druhé ekonomické transformace" (viz www.kudyzkrize.cz), zde se jimi proto zabývat již nebudeme.

Podle naší verze postupně se formující *Vize* se zdá být docela reálnou cestou k nezbytným kvalitativním proměnám společnosti, které umožní – při udržitelném životním prostředí – i zřejmě *neomezený ekonomický růst*, a to jeho zaměřováním se na tzv. *produktivní spotřebu*. Pod tímto pojmem máme na mysli *rozvoj, uchovávání a uplatňování individuálních schopností lidí coby dominantního faktoru ekonomického růstu a současně i faktoru určujícího charakter ekonomického růstu jako růstu bytostně humanitního*.

• Protivné strany

Výše již bylo konstatováno, kdo je tím subjektem, kterému současný stav přináší mnohostranné výhody, a proto se jej snaží udržet i za cenu dalšího vyhrcování problémů, polarizace bídy a bohatství, nepochybně za cenu vyostřování sociálního i politického napětí, prohlubování krize a dokonce i vlastní

---

⁹ Text této pasáže je ve značném rozsahu inspirován seriálem úvah kolegy Radima Valenčíka, viz například <https://radimvalencik.pise.cz/10331-vize-jakou-potrebujeme-195.html>, a to aniž je z jeho podkladu vždy přímo citováno.

degenerace, a na druhé straně na úkor koho se toto děje. Tedy které subjekty současný (zhoršující se) stav nejvíce postihuje a u kterých je proto možné identifikovat potenciál objektivního zájmu se z prekární situace při vyvádění společnosti z krize v dohledné době s minimálními ztrátami vymanit (a nejspíše sebou strhnout další postižené subjekty).

- **Geneze protivenství a její současné vyústění**

Aby bylo možné přesněji určit specifikum současné etapy, je třeba se podívat na historický kontext současného dění. Co bylo průvodním jevem a konečným výsledkem vědeckotechnické revoluce (VTR) jakožto více vrstevnatého procesu dominujícího po převážnou většinu let minulého 20. století? Přece efekty z využití technologického pokroku, umožňující *nahrazovat především fyzickou výkonnost člověka* nasazením masově produkovaných strojů a zařízení a tím ho současně vytěšňovat z výrobního procesu především do sféry služeb (tento sektor definovaný jako obory mimo průmysl, zemědělství, obchod a dopravu posílil jen v ČR za tři čtvrtě století, mezi roky 1948 a 2022, z 13,7 % na 55,6 %¹⁰).

V poslední fázi vývoje vědeckotechnické revoluce byl potenciál výkonných strojů ve velkém znásobován nejen přechodem k poloautomatům, robotům a nasazováním automatizovaných systémů řízení (ASŘ), ale i využitím rychle se rozvíjející výpočetní techniky. Nasazování počítačů se již neomezovalo na tradiční průmyslové obory včetně třeba dopravy a spojů, ale výpočetní technika našla uplatnění i v širokém spektru služeb počínaje finančním sektorem a konče třeba zdravotnictvím. Jedna z vývojových větví informačních a komunikačních technologií (ICT) navíc ústí do projektu umělé inteligence, umožňující v rutinních operacích suplovat intelektuální schopnosti člověka. Je to podobný proces jako dříve proběhl u techniky/strojů, které násobně předčila fyzické schopnosti člověka. Nyní je nasazením počítačů a umělé inteligence možné překračovat hranice *nahraditelných lidských duševních schopností*.

Je velmi pravděpodobné, že hranice oborů/činností/profesí, kde je nasazení počítačů a umělé inteligence možné a racionální bude velmi „tekutá“, v čase se posouvající a zřejmě rozšiřující. Prognózy vývoje již v nejbližší dekádě jsou v tomto ohledu velmi variabilní – mluví se o nahraditelnosti až 30–40 % stávající pracovní síly (jen v primárním a sekundárním sektoru, méně v terciéru), kdy však nepřehlédnutelným ekonomickým faktorem se stává cena pracovní síly (rozhodující pro efektivnost substituce), což má dalekosáhlé důsledky.

To bude nejspíše jeden z faktorů, který bude hrát – spolu s analýzou *schopností specificky lidských*, stroji či počítači nenahraditelných při velké ekonomické transformaci budoucích let – zcela klíčovou roli¹¹.

Pokud platí hypotéza Radima Valenčíka, že – parafrázujeme – „Význam tvůrčích, nenahraditelných lidských schopností roste tím více, čím výkonnější jsou technicky nahraditelné intelektuální schopnosti člověka, pak je zřejmé, že cesta k osvojení si humanitního ekonomického růstu bude záviset mj. na změně tomu podřízených systémů vzdělání, výchovy a osvěty“¹².

Realizace Vize pak musí docenit váhu všech konsekvencí nutně plynoucích z jeho hypotézy, a sice že: „Na základě toho se lze zaměřit na takovou podporu nabývání, uchování a uplatnění specificky lidských schopností, které těm, kteří je umějí využít, přinesou zásadní ekonomickou převahu nad těmi, kteří se snaží udržet neudržitelné, tj. degenerující a umírající ekonomický systém ovládaný parazitujícími institucemi. Ekonomika diktátu redistribuční moci je terminální stádium systému, který koncentrací majetku a ovládnutím celého institucionálního systému z

¹⁰ Viz Historická statistická ročenka ČSSR, str. 460-461 a Statistická ročenka ČR 2022, str. 320.

¹¹ Je to zřejmě jediný způsob, jak přechodem na komplexní model nové podoby ekonomického růstu s trvalou udržitelností a vpravdě evolučně čelit riziku *technofeudalismu* (teze Petra Robejška).

¹² Podmínku vyjádřenou zkratkou *m.j.* lze chápat v tom smyslu, že rozsah a efekt sektoru založeného na tvůrčích, nenahraditelných lidských schopnostech bude dostatečně masivní, aby byl schopen generovat potřebně vysokou sumu hospodářského výsledku (coby jádra hrubého domácího produktu), když v praxi jistě půjde jen o jakýsi mix „klasického“ a „humanitního“ ekonomického růstu.

pozic majetkových výhod potlačil a fakticky zničil svůj vlastní základ – konkurenci motivující výrobce k inovacím. Tento ekonomický systém se propadá do stavu všeobecného nedostatku produkujícího konflikty a následně jejich řešení silou“¹³.

MÍSTO ZÁVĚRU

Předložený text se pokouší v co možná nejstručnější podobě popsat – proto víceméně tezevitě – genezi současného stavu české ekonomiky po skončení *první vlny* její sociálně ekonomické transformace z její centrálně řízené formy na formu tržní. A vzhledem k všeobecně panujícím rozpaky na dosaženým „výsledky“ se z více stran ozývají doporučení, že by nebylo radno odkládat přípravu *druhé sociálně ekonomické transformace*. Někdy se mluví obecně o potřebě *druhého národního obrození*, ale společný jmenovatel „transformace“ a „obrození“ je tu snad zřejmý – odejít z dnešní slepé a tmavé uličky neokolonialistické podřízenosti a nesvéprávnosti této země.

Potíž je v tom, že budoucnost nemáme zas až tak moc ve vlastních rukách. Míra integrace do nadnárodních struktur – ať již ekonomických, či vojenských, již docela pokročila a tudíž o tom, kam bychom měli a chtěli směřovat, nemusí být u rozhodujících aktérů (jak doma, tak venku) shoda. Navíc jsme v přelomové době, kdy se starý geopolitický systém opakovaně hroutí, Vůbec nenastal „konec dějin“, ale dějiny si jdou poněkud jinou cestou, než si mnozí možná ještě před třemi dekádami naivně představovali a podle toho se krátkozrace i chovali. A nyní jsou konfrontováni s důsledky svých omylů v situaci, kdy musí čelit novým a nepředpokládaným výzvám.

Jen zlomek z nich byl výše naznačen a bylo by záslužné tento první pracovní „nástřel“ jejich mozaiky průběžně doplňovat (ať již jde třeba o další směřování Evropské unie, udržení pozice dolaru jako světové rezervní měny¹⁴, etablování posíleného BRICS na světové scéně, ale i záležitosti migrace, expanze islámu atd.).

Pokud to čtenář pochopí jako výzvu ke zvýšené intelektuální aktivitě, pak tomu porozuměl správně. Ostatně mnozí již tak činí, pohled třeba na web www.kudyzkrize.cz, či spoustu dalších platforem k výměně názorů těch, kterým není přítomnost a budoucnost lhostejná, o tom svědčí.

Záryby, Velikonoce 2023

---

¹³ <https://radimvalencik.pise.cz/10331-vize-jakou-potrebujeme-195.html>

¹⁴ Viz např.

https://vmail.centrum.cz/download.php?msg_id=00000000b55f000eb510032a0f0a&idx=1.2&filename=dc29047b48b3a4a70581b92368e30204.mp4&r=65.12098130158392

OBSAH

<i>ČÁST PRVNÍ – OKOUZLENÍ NEOLIBERALISMEM</i>	1
Teze první – frustrace z vyčpělosti politické ekonomie socialismu	1
Teze druhá – hledání lepšího teoretického zázemí	3
Teze třetí – z bláta do louže	7
Teze čtvrtá – přechod teoretiků do praxe na ministerské posty	8
Teze pátá – taháme za kratší konec a je to vidět	12
Teze šestá – hledejme cestu KUDY Z KRIZE	15
<i>ČÁST DRUHÁ – KRIZE HROZÍ ESKALOVAT</i>	18
Teze sedmá – statistiky obvykle nelžou	18
Teze osmá – deficit koncepčních řešení	21
Teze devátá – vnímáme správně paradigma současnosti?	23
Teze desátá – jak dál s ekonomickým růstem?	24
<i>ČÁST TŘETÍ – KDE JSOU REÁLNÁ VÝCHODISKA Z DNEŠNÍ KRIZE?</i>	25
Východisko první – kontext možných strategií	26
Východisko druhé – odpoutat se od diktátu Washingtonského konsensu	27
• Subjektivní překážky	28
• Objektivní překážky	29
Východisko třetí – rehabilitovat strategické řízení a soustředit se na tvůrčí potenciál člověka	31
• Protivné strany	31
• Geneze protivenství a její současné vyústění	32
<i>MÍSTO ZÁVĚRU</i>	33
OBSAH	34